

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM
FOND K45890

111 lk (lk 1-109, 1^a, 82^a)

E.VILDE NIM. TALLINNA PEDAGOOGILINE INSTITUUT

PEDAGOOGIKA JA PSÜHHOLOOGIA KATEEDER

MERLE KULDERKNUP

E-41

SÕRVE RAHVAKOOLID 19. SAJANDI ALGUSEST KUNI 1940.

AASTANI

DIPLOMITÖÖ

JUHENDAJA: PROF. L. ANDRESEN

TALLINN 1984

72
" SÕRVE RAHVAKOOLID 19.SAJANDI ALGUSEST KUNI
1940.AASTANI "

Merle Kulderkaup

TPedI

keeleteaduskond

eesti keele ja kirjanduse eriala

IV kursus

Juhendaja: Lembit Andresen, professor

РЕФЕРАТ

Дипломная работа содержит 98 страниц, 9 чертежей, 6 таблиц, II приложений, 8 фото, I схему.

Работа написана на тему "Народные школы Сырве с начала XIX века до 1940 года". Работа выполнена на эстонском языке.

Ключевые слова: просвещение, развитие школьной сети, начальная школа, содержание учебной работы, учителя.

В работе рассматриваются вопросы просвещения самой западной части острова Сааремаа – Сырве, и дается обзор развития сети народных школ этого региона. Во второй половине XIX века эта сеть состояла из II школ, в конце рассматриваемого периода – из 5 начальных школ.

Работа выполнена на основе архивных материалов.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. KOOLIOLUD JÄMAJA KIHELKONNAS KUNI 19. SAJANDINI	6
2. JÄMAJA KIHELKONNA KOOLIVÖRK JA HARIDUSOLUD 19. SAJANDIL	13
2.1. Koolielu 19.sajandi algusaastatest kuni 40-ndate aastateni	13
2.1.1. Liivimaa talurahvaseaduse mõju koolielu arengule Jämajas	17
2.2. Vene õigeusu tulek Saaremaale ning haridusolud sajandi keskpaigas	23
2.2.1. Jämaja kihelkonna koolid pärast 1845.a. Saaremaa kooliseaduse ilmumist	26
2.3. Koolivõrk 19.sajandi lõpukümnendel ja 20.sajandi alguses	33
2.4. Õppe- ja kasvatustöö korraldus	44
2.5. Kooliõpikud	47
3. 20. SAJANDI 20-30-NDATE AASTATE KOOLIELU SÕRVES	51
3.1. Sõrve koolid enne uue kooliseaduse väljaandmist	51
3.2. 1920. aasta avalike algkoolide seaduse mõju koolielu arengule	64
3.3. Haridusolud 1930-ndail aastail	75
3.4. Emakeele õpetusest ja õpikutest	86
KOKKUVÕTE	91
Kasutatud allikmaterjalid ja kirjandus	95
Lisad	

SISSEJUHATUS

Üksikute kihelkondade kooliajaloo uurimine on üks osa üldise eesti kooli ajaloolise arengukäigu uurimisest ja annab ühtlasi ühe paikkonna haridusolude kohta täpsemaid andmeid. Silmas pidades ülesannet näidata Saaremaa kooli kujunemist rahvakooliks, püütakse käesolevas töös anda ülevaade Sõrve rahvakoolide arengust 19. sajandi algusest 1940. aastani.

Lähema vaatluse alla võetakse suurem osa Sõrvest, mis hõlmab endise Jämaja, Saaremaa kõige läänepoolsema kihelkonna ala (vt. joon. 1). Teadaolevatel andmetel selle maakoha koolide ajaloo kohta lähem käsitus puudub. Juba varasemast ajast sugulaste kaudu tuttav, tõstis selle kihelkonna kultuuriajaloo vastu huvi praktikamatk kohanime kogumisest. Seepärast valmiski diplomitöö antud paikkonnast.

Töö kokkuseadmisel kasutatud materjalidest on palju pärit ENSV RAKA ja ORKA fondidest. Huvipakkuvat materjali lisaks on õnnestunud saada Saaremaa Koduloomuuseumi materjalide hulgast ja ENSV Fr.R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi fondidest. Suurt abi on pakkunud professor L. Andreseni poolt koostatud kooliajaloolised trükised. Ajaloomaterjali käsitlemisel on toetusmaterjaliks olnud "Eesti NSV ajaloo" köited. Kasutatud materjali hulgast võib esile tõsta teaduslikku koguteost "Saaremaa" ning ajalehti "Saarlane", "Eesti Postimees", "Perno Postimees", "Hääl" ja "Olevik", milledes leidub väärtuslikke teateid kooliküsimuste kohta. Mitmeid täpsustavaid teateid on saadud ka Sophie Aaslaiult ning Johan Vipilt, kelledelt pärinevad suulised mälestused 20. sajandi alguse koolielu kohta.

Dokumentaalsed materjali Sõrve kohta on tänaseni vähe säilinud. Suuremad muutused selles paikkonnas seostuvad suurte sõdadega. Enne II Maailmasõda osutus Sõrve kogu Saaremaa ulatuses kõige tihedamalt asustatud paigaks. Sõja päevil sai kogu see maa-ala tugevasti kannatada. 23-st külast hävis 17 (Hindu, Imara, Kaimri, Lõopõllu, Mäebe, Soodevahe, Läbara, Vintri, Üüdibe jt.) ning rahvaarv vähenes ligikaudu kolm korda. Lahingute eest Saksamaale ümberasustatud sõrvelaste kodud hävisid täielikult. Nendega koos ka enamus varasematest dokumentidest ning teadetest koolielu kohta. Seega tuleb mõningasel puhul leppida oletuste ning järeldustega, mida vastav faktimaterjal alati kinnitada ei saa.

Teadete nappusest hoolimata püütakse käesolevas töös läbi-
lõikeliselt anda peamised hariduselu arendamise põhisuunad, koolivõrgu ning -elu kujundamine 19.sajandil ning 20.sajandi I poolel Sõrves.

Diplomitöö jaguneb kolmeks põhiosaks.

Esimeses osas antakse ülevaade Jämaja kihelkonna kooliolu-
dest enne 19. sajandit. Koolivõrgu kujunemist 19.sajandi vältel
vaadeldakse teises osas. Kolmas osa käsitleb Torgu valla rahva-
koolide võrgu arengut 20. sajandil kuni 1940. aastani. Erine-
vate ajajärgude haridusolude jälgimisel on eraldi vaadeldud
Sõrve koolides kasutusel olnud õpikuid.

Jõgeva l. Eesti administratiivne jaotus 19. sajandil

Joon. I. Eesti administratiivne jotus 19. sajandil

1. KOOLIOLOUD JÄMAJA KIHELKONNAS KUNI 19.SAJANDINI

13.sajandil Eesti alad vallutanud sakslased asusid läbi viima elukorralduse ümberseadmist vastavalt nende endi äranägemisele. Seoses sellega oli enam piiratud eestlaste majanduslik, poliitiline ja hariduslik areng. Seega sõltus hariduse andmine ja levik maarahval otseselt valitsevast klassist. Kuna sakslased sellest eriti huvitatud polnud, jäi hariduse omandamine eestlastele pikemaks ajaks vaid kättesaamatuks unistuseks. Siiski ulatub koolide ajalugu Eesti aladel suhteliselt kaugesse minevikku. Ent esimesed koolid siin maal ei olnud määratud maarahvale. Nagu mujalgi Euroopas, asutati Eestiski esimesed koolid kirikuteenrite ettevalmistamiseks. Vanimad koolid avati peakirikute juurde Tartus aastal 1250, Pärnus 1251 ja Tallinnas umbes 1266 aasta paiku. Kõige varasemad andmed 1319. aastast on seotud Tallinna toomkooliga. Tallinna all-linnas avati triviaalkool 1424 aasta paiku. Kõik koolid olid ladinakeelsed.¹

Need õppeasutused olid siiski mõeldud peamiselt vööramaalaste järeltulijatele hariduse omandamiseks ja maarahvalaste hariduse edendamisele nad palju kaasa ei aidanud.

Saaremaal hariduse edendamises sel ajal mingit erilist edu ega edasiminekut polnud. Seni teadaolevad varasemad katsed Saaremaa talurahvale kooliõppust anda pärinevad piiskop Johannes Kieveli poolt 16.sajandi algusest. 30.septembril 1525.a. Haapsalus esines Kievel ka ettepanekutega rahvahariduse kohta, pannes vasallidele südame peale igas mõisas ühte

1 - Andresen, L. Eesti rahvakooli arengust 17-19.sajandil.

Tln., 1975, lk. 3.

"vaest" ülal pidada, kes lastele issameiet, usku ja 10 käsku õpetaks ja iga päev ette loeks. Mõisapidajad lubasidki hoolit-seda, et nende talupojad saaksid õpetust ristiusu käskudes ja meieisapalvetes.¹

Peatselt sissetunginud protestantlik reformatsioon muutis kõik Kieveli kavatsused. Esimene samm rahvast lugema õpetada tehti katekismuse õpetuse najal. Vastavate eeskirjade järgi pidid kirikuõpetajad pühapäevadel ja pühade ajal enne jutlust mõned osad katekismusest läbi lugema ja ära seletama ning järgmisel pühapäeval armulaualetulijailt ja teistelt, kes enne jutluse algust kirikusse tulnud, küsima. Kõige tavalisemaks põhjuseks armulauast ilmajätmiseks oli puudulik usuõpetuse tundmine. Ometi ei saanud sel teel kuigi häid tagajärgi, sest talupojad ei ilmunud katekismuseõpetusele ja loomulikult jäi selle tõttu ka armulaua käimine vähemaks.²

Et mõnelgi määral suurendada rahva õpihimu ja kirikuõpetajate vastutust õpetamise eest, said 1691.a. kuninglike ametite valitsejad käsu inimesi, kes õppida ei tahtnud, kirikupakku panna. Ka abiellumisel oli katekismuse mitteoskamine takistuseks. Pruutpaare ei laulatatud, kui mõlemad või üks pool "paluda" st. katekismust ja palveid peast lugeda ei osanud.³

võimu
Taani ajal teotsesid kihelkondades nn. "palujad" või "eespalujad", kes pidid õpetama talurahvale katekismust ja asendama tarbe korral puuduvat pastoritki. Need nn. "palujad" lähenesid oma ülesandeilt hilisema aja köstrile ja mõnes pai-

1 - Saaremaa, Trt., 1934, lk.207-208.

2 - sealsamas

3 - Saaremaa, Trt., 1934, lk. 209.

gas vabastati nad selle tasuks mõisaorjusest.

Teadaolevatel andmetel tegutsesid ka Jämaja kihelkonnas sellised palujad. 1645.aastal on seal palujaks olnud keegi Hunderste Pawell Karuste külast. Kuna õppetöö oli allutatud usuliste töökspidamiste selgeksõpetamisele, võib öelda, et selline õpetuse süsteem ei suutnud suuremat üldisele hariduseandmisele kaasa aidata ning üldine huvi õppetöö vastu jäi küllalt väheks.

Rootsivõimu aegne koolisüsteem kujutas peamiselt kirikukoguduse liikmetele usulise hariduse andmist. 1687.a. rootsi valitsuse poolt antud korraldus nägi ette iga maakoguduse kiriku juurde koolimaja ehitada ning eesti keelt oskav koolmeister seal ametisse seada. Saaremaal toimus selle korralduse elluviimine märksa visamalt kui mandril ja olemasolevate andmete põhjal on alust arvata, et Jämaja kihelkonnas tol ajal kooli ei avatud.

Pärisorjuse ajal levis üle Saaremaa katkuepideemia, mis nii majandus- kui ka hariduselu arengut pidurdas. Katku levi-des hukkus suur hulk elanikkonnast, sealhulgas ka pastoreid, koolmeistreid ning kõrgema koolihariduse saanud inimesi. Jämaja oli Põhjasõja järel palju tugevamini kannatada saanud kui näiteks naaberkihelkonnad Anseküla. Puudus ka õige kirikuõpetaja. Jämajas ja Ansekülas oli kahe kihelkonna peale üksainus õpetaja, kelle kohta on säilinud andmed, et see olevat olnud parandamatu joodik. Seega ei saanud haridusolud Jämajas peale Põhjasõda kuigi kõrgel järjel olla. Seega pidi koolmeistrit taas asendama talupojast eespaluja, kes olude sunnil täitis ka pastori aset. Põhjasõja järgsest perioodist on säilinud täpsemaid andmeid ka eespalujate isikute kohta Jämaja kihelkonnas. On teada, et Põhjasõja järgi 1716.a. oli Jämajas

palujaks Vappri Klement, kes sellesse ametisse jäi kuni 1721. aastani. Vappri Klementi ülesandeks oli peamiselt pühapäeviti kirikus rahvale viit peatükki lugeda.

Talupojast eestpalujale oli mõisatöö suureks takistuseks. Jämaja eestpaluja Vappri Klement teatas 1716. aasta visitatsiooni ajal, et ta ei saavat mõisatöö pärast külades lapsi õpetada, kirikuõpetaja puudumisel lugevat ta kogudusele viit peatükki. Järgmise aasta algul kaebas Klement konsistooriumile, et ta ei olevat saanud pühapäeviti kirikus jumalateenistustki pidada, sest ta saadetud mõisast Pärnu voori. Tema äraolekul (sel ajal puudus Jämajas kirikuõpetaja) ei olevat jumalateenistust üldse peetud. Kui kaua aega Pärnu voor kestis, ei ole teada, ent on näha, et konsistoorium võttis asja väga tõsiselt ja saatis 17. jaanuaril 1717. a. Sääre mõisa rentnikule kirja, tehes ettepaneku, et eespaluja alati kohal peaks olema ja tema aastatöö võiks kirikukassast välja maksta. Kirjavastusest ei selgu, kas Sääre mõisa rentnik Minies tuli konsistooriumi soovile vastu.¹

1721/22. a. visitatsiooni ajal oli peaaegu kõigis Saaremaa kihelkondades sakslasest koolmeistrid-eespalujad olemas. Jämajas oli selleks märgitud sakslane Jakob Becker. Sellest võib järeldada, et hoogustus püüe talupoegadest eespalujaid asendada võimaluse korral saksa soost koolmeistriga.

1720-ndail aastail ehitati kihelkonna koolmeistrile eriline korstnaga koolimaja, mis oli varustatud ka vajalike kõrvalhoonetega.²

18. sajandil polnud Jämaja kihelkonnas töötavat kihelkonnakooli, vaid ainult tegev koolmeister, kelle ülesandeks

1 - Saaremaa, Trt., 1934, lk. 219.

2 - Saaremaa, Trt., 1934, lk. 457.

oli hoolitseda selle eest, et kohaliku rahva järeltulijad saaksid algteadmisi lugemisoskusest, oskaksid lauda kirikuviise ja tunneksid mõningasel määral katekismust. Nende teadmiste saavutamiseks ei olnud vajalik lapsi kooli saata, vaid neid oskusi õpetasid vanemad kodusel teel. Kihelkonnakoolmeistri ülesandeks jäi vaid järelkontrolli teostamine, mis seisnes selles, et lastele korraldati omandatud teadmiste kohta katsed. Lapsed olid kohustatud katsetele ilmuma ning sellised katsumised kestsid seni kui koolmeister tunnistas lapse teadmised rahuloldavaiks.

Lühiajaliselt koolmeistri ametis olnud Jakob Beckerile järgnes 1724. aastal rätsep Matthias Lachsmann (hiljem Lax), kelle tegevus koolmeistrina oli märksa pikem. 1776. aastal asendab Lachsmanni ta oma poeg Abraham Lax, kes omakorda andis koolmeistriameti 1805. aastal üle Leonhard Gottfried Szidlowskyle (ka Szydlowsky). Üldse olid 18. sajandi koolmeistrid Jämajas saksa soost, kellest mõned teotsesid samaaegselt ka mõnel käsitöö alal.

1765.a. andis Liivimaa kindralkuberner G.von Browne määruse (nn.koolipatendi), mille kohaselt igas mõisas pidi olema kool talurahva lastele (mõisakool): edasi õppida soovijatele pidi igas kihelkonnas avatama kihelkonnakool.¹

Õpetajate puuduse ja paljude mõisnike vastuseisu tõttu jäi enamik koole avamata. Niisamasugune lugu oli ka Jämaja kihelkonnas. Koolioludesse ei tulnud erilisi muutusi kuni talurahva vabastamiseni. 1784.a. välja antud Liivimaa kindralkubernereri määrus nõudis külakooli avamist. Selle järgi pidid külakoolid asutatama kõigis kihelkondades üle Saaremaa

1 - ENE, II kd., lk. 104.

ning 7-aastaseks saanud nii poiss- kui katütarlapsed saama seal õpetuse kuni lugemise ja katekismuse selgekssaamiseni. See seadus aga ei leidnud täitmist. Sellele vaatamata mõningasel määral olukord Jämajas paraneb, sest 1791. aastal ehitati endise laokile jäänud koolimaja asemele uus. Koolmeistrile (tol ajal Jämajas tegutsenud Abraham Laxile) anti palgaks 1/2 adramaa suurune talu. Lisaks igalt kihelkonnas olevalt talult 1/2 vakka rukist aastas ja sajandi lõpul maksmapandud korralduse järgi langes koolmeistrile 2/3 sellest rahast, mis korjati kirikus kotikesega suurte kirikupühade teisel päeval.¹

1786. aasta koolivisitatsiooni andmetel Saaremaal külakoolid puudusid, töötas ainult 10 kihelkonnakooli.²

1793.a. kirikukatsumise protokollis nõuti külakoolide avamist ja lubati kodusõppimist.

Soodsat mõju Saaremaa rahvakoolide arendamisele on avaldanud saksa pastorid J.W.L. von Luce (1750-1842) ja F.W. Willmann (1746-1819). 18. ja 19. sajandi vahetusel. Hariduse alal jäi nende teeneks rahvakeelsete õpperaamatutena kasutusel olevate raamatute avaldamine. Nii ilmus Karja abipastorilt F.W. Willmannilt 1782.a. proosavalimide ja juttude kogu "Juttud ja Teggud" ning 1793.a. kristliku kombeõpetuse raamat "Ellamisse juhataja".

J.W.L. von Lucelt 1807 ja 1812 aastast pärinev "Sarema jutto ramat".

17. ja 18. sajandil välja antud korraldused koolivõrgu loomise ja hariduse andmise kohta olid küllaltki pealiskaudsed ning nende põhjal Jämaja kihelkonnas ega tervel Saaremaal koolivõrku maarahva õpetamiseks ei suudetud luua. Siiski

1 - Saaremaa, Trt., 1934, lk.457.

2 - Andresen, L. Eesti rahvakoolide arengust 17-19 sajandil. Tln., 1975, lk. 35.

aitasid need koolivõrgu loomise katsetused kaasa mõningasele
koolihariduse propageerimisele, mis kulmineerus 1819.a. talu-
rahvaseaduses sisalduva kooliseaduse elluviimisel.

2. JÄMAJA KIHELKONNA KOOLIVÕRK JA HARIDUSOLUD

19. SAJANDIL

2.1. Koolielu 19.sajandi algusaastaist kuni 40-ndate aastateni

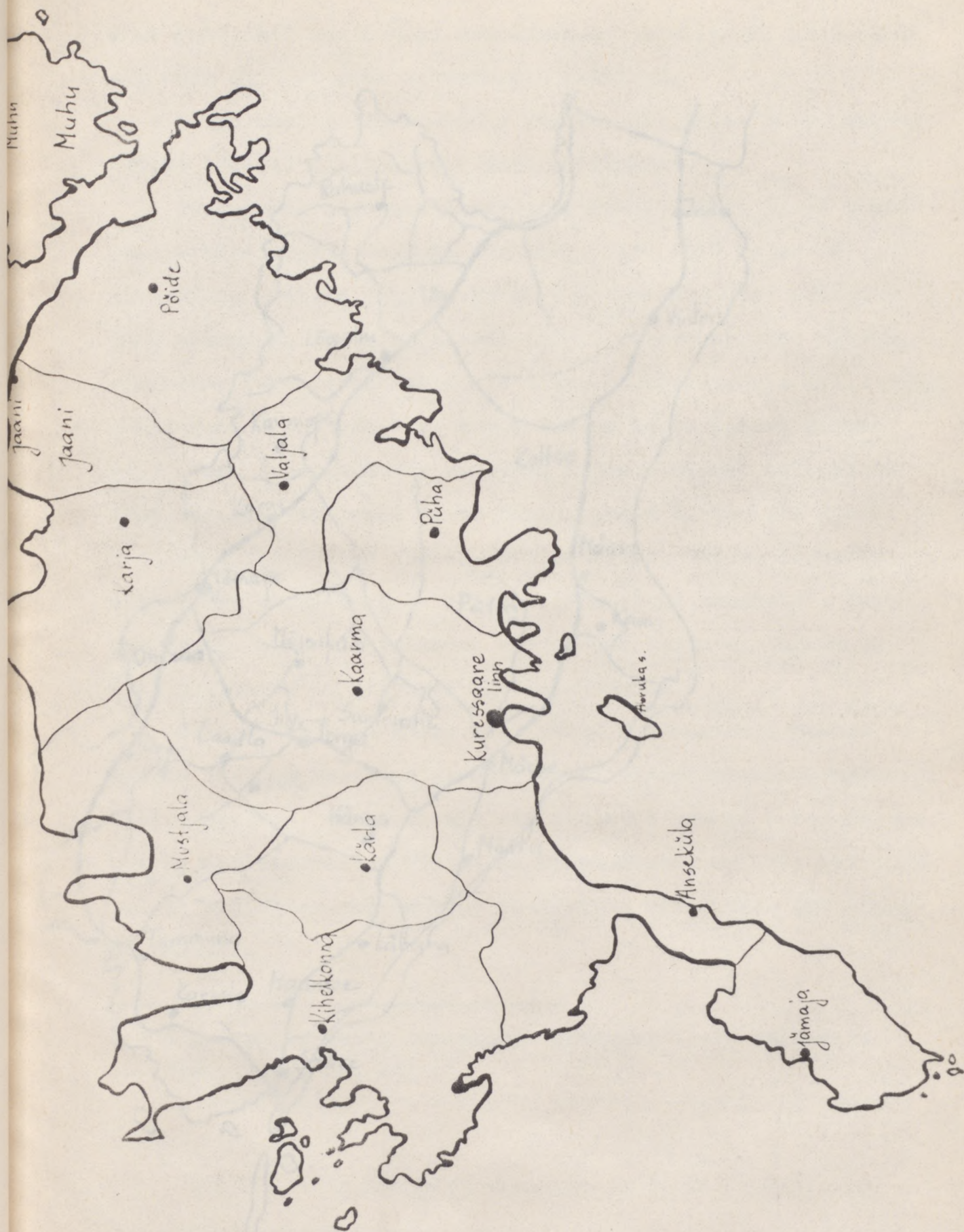
Administratiivselt jagunes Saaremaa 19.sajandil 13 kihelkonnaks, mis ühes linna eesti ja saksa kogudusega moodustasid Saare praostkonna. Kihelkondadest võib nimetada Anseküla, Jaani, Jämaja, Kaarma, Karja, Kihelkonna, Kärla, Muhu, Mustjala, Pöide, Püha, Ruhnu, Valjala (vt. joon. 2). Jämaja on neist kõige läänepoolsem.

Jämaja (ka Jamaja, saksa keeles Jamma) kihelkond asub Sõrve poolsaarel, välja arvatud viimase kitsas kael Kihelkonda piirab peaaegu terves ulatuses meri: loodest Läänemeri, kagust Liivi laht. Kihelkonna merepiiri pikkus on seega 61,9 km. Maismaa piir poolsaare kitsal kaelal on Anseküla kihelkonnaga ligi 8,2 km. Kihelkonna pindala ulatub 140,2 km² (vt. joon. 3).

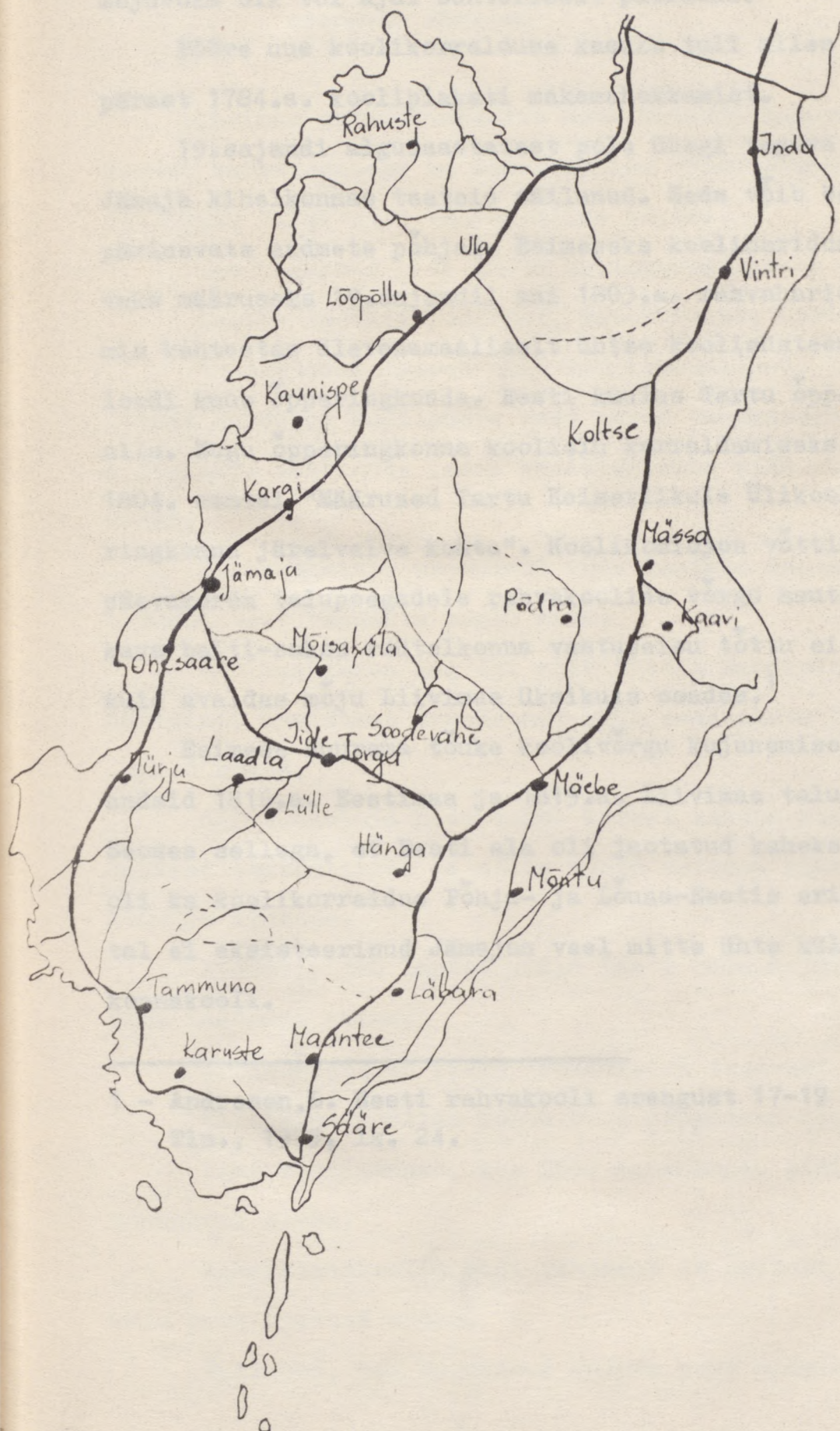
19.sajandiloli Jämajas kokku 8 mõisat: Jämaja kirikumõis, Kargi rüütlimõis, Kaunispe rüütlimõis, Koltse mõis, Mõntu mõis, Olbrüki rüütlimõis, Sääre mõis, Torgu riigimõis.

18. sajandi lõpul uue laiendatu kooliseaduse maksmapanek kuigi nimetamisväärseid tagajärgi Saaremaa ei andnud. Peamine põhjus peitus ilmselt asjaolus, et riigivalitsus sellekohaste määruste väljakuulutamise ja rahvakoolide võrgu elluviiduks luges ja koolide tegeliku asutamise vastu enam huvi ei tundnud.¹ Talupojad kasutasid koduse õpetuse vormi ning ka mõisnikud olid koolikorralduse arendamise suhtes küllaltki passiivsed.

1 - Saaremaa, Trt., 1934, lk. 224.

Joon. 2. Saaremaa kihelkonnad 19. sajandil.

Joon.3. Jämsä kihelkond 19.sajandil.

Enam huvitusid koolivõrgu arendamisest vaimulikud, kuid nende mõjuvõim oli tol ajal suhteliselt piiratud.

Pööre uue koolikorralduse kasuks tuli alles 30-40 aastat pärast 1784.a. kooliplakati maksmahakkamist.

19.sajandi algusaastatest pole ühegi tegeva kooli kohta Jämaja kihelkonnas teateid säilinud. Seda võib öelda 1817.a. pärinevate andmete põhjal. Esimeseks kooliharidust puudutavaks määruseks 19.sajandil sai 1803.a. rahvahariduse määrus, mis kehtestas ülevenemaaliselt ühtse koolisüsteemi, mille järgi loodi kuus õpperingkonda. Eesti kuulus Tartu õpperingkonna alla. Kogu õpperingkonna koolielu korraldamiseks kehtestati 1804. aastal "Määrused Tartu Keiserlikule Ülikoolile kooliringkonna järelevalve kohta". Koolikomisjon võttis tõsiselt päevakorda talupoegadele rahvakoolide võrgu asutamise. Kogu kava balti-saksa rüütelkonna vastuseisu tõttu ei teostunud, kuid avaldas mõju Liivimaa üksikuis osades.¹

Esimese suurema tõuke koolivõrgu kujunemisele Eestis andsid 1816.a. Eestimaa ja 1819.a. Liivimaa talurahvaseadused. Seoses sellega, et Eesti ala oli jaotatud kaheks kubermanguks, oli ka koolikorraldus Põhja- ja Lõuna-Eestis erinev. 1819.aastal ei eksisteerinud Jämajas veel mitte ühte küla- ega kihelkonnakooli.

1 - Andresen, L. Eesti rahvakooli arengust 17-19 sajandil. Tln., 1975, lk. 24.

2.1.1. Liivimaa talurahvaseaduse mõju koolielu arengule Jämajas

Liivimaa talurahvaseadus asus ühtlasi talurahva pärisorjusest vabastamisega ka rahvakoolide võrku korraldama. Kokkuvõtlikult öeldi seal vallakoolide kohta:

Iga kogukond pidi laste õpetamiseks kooli avama.

Koolis õpetati lugemist, katekismust, kirikulaulu.

10-aastased lapsed olid koolikohuslased. Iga mõjuva põhjusega puudunud koolipäeva eest nõuti vanematelt koolitrahvi 5 kopikat. Kehvikute laste koolitamiseks pidi kogukond abi andma.

Kirikuõpetaja nõusolekul võis lastele kooliõpetust ka kodusel teel vanemate poolt anda.

Kooliskäimise aeg oli piiritletud mardipäevast kuni 10. märtsini, kusjuures laupäevast kuni esmaspäeva lõunani olid lapsed kodus.

Kirikuõpetaja pidi kahel korral aastas koolis käima õpilasi kontrollimas ja selle kohta esitama kihelkonnakooli kohtule aruande.

Kodusõppijad lapsed pidid iga 4 nädala järel koolmeisterile vastamas käima.

Kirikuõpetajad pidid koolmeistri tegevust jälgima.

Kihelkonnakoolide kohta olid järgmised nõudmised:

Igas kihelkonnas, kus 2000 meeshinge, pidi üks kihelkonnakool olema.

Kihelkonnakoolis pidi vähemalt 12 õpilast kogukonna kulu peal õpetust saama.

Õpilased, kes kogukonna kulude peal kihelkonnakoolis

õpetust on saanud, pidid oma kogukonda peale kooli lõpetamist kuus aastat teenima.

Kihelkonnakoolis õpetati rehkendamist, kirikulaulu, katekismuse õpetust meelemõtlemisega mõistma.

Kooliskäimise aeg oli seesama, mis vallakoolidele oli seatud, sama oli ka trahvisumma hooletutele.

Kihelkonnakoolide õpetuse sisu ja raamatute üle tuli hoolt pidada ülempiiskopil.

Väga suure hulga kooliõpilaste puhul võis koolmeistrile abiks olla abistaja, kes aitas koolmeistrit õpetamise juure.

Koolmeistri tegevust jälgisid ning kontrollisid kirikuõpetajad.

Koolmeistri määrasid ametisse mõisnik ja pastor. Seaduse järgi oli koolmeister vaba nekrutiks võtmisest, pearaha maksimisest ning ihunuhtlusest. Palga küsimus polnud seaduses ära lahendatud, see nõudis kohapealset lahendamist.

Seaduse väljatulemise järgselt oli koolide rajamine Jämaja kihelkonnas küllaltki edukas. Lühikese ajaga tekkis kihelkonda 6 evangeeliumi-luteriusu vallakooli ja kihelkonnakool.

Kirjalike allikate andmeid aluseks võttes oli 1821. aastal Jämajas avatud 6 üürimajades tegutsevat vallakooli. Nendeks olid Torgu, Tiinuse, Kaunispe, Kargi, Mõntu-Sääre koolid.¹

Kihelkonnakooli rajamise kohta puuduvad kindlad teated, kuid arvatavasti avati Jämajas see 1826. aastal Koolielu talu majas.

1826.a. andmete põhjal oli kujunenud koolide olukord Jämaja kihelkonnas järgmine:

1 - RAKA F.1200 niml. s.-ü. 742. lk.194.

Tabel 1

Koolid Jämaja kihelkonnas 1826. aastal¹

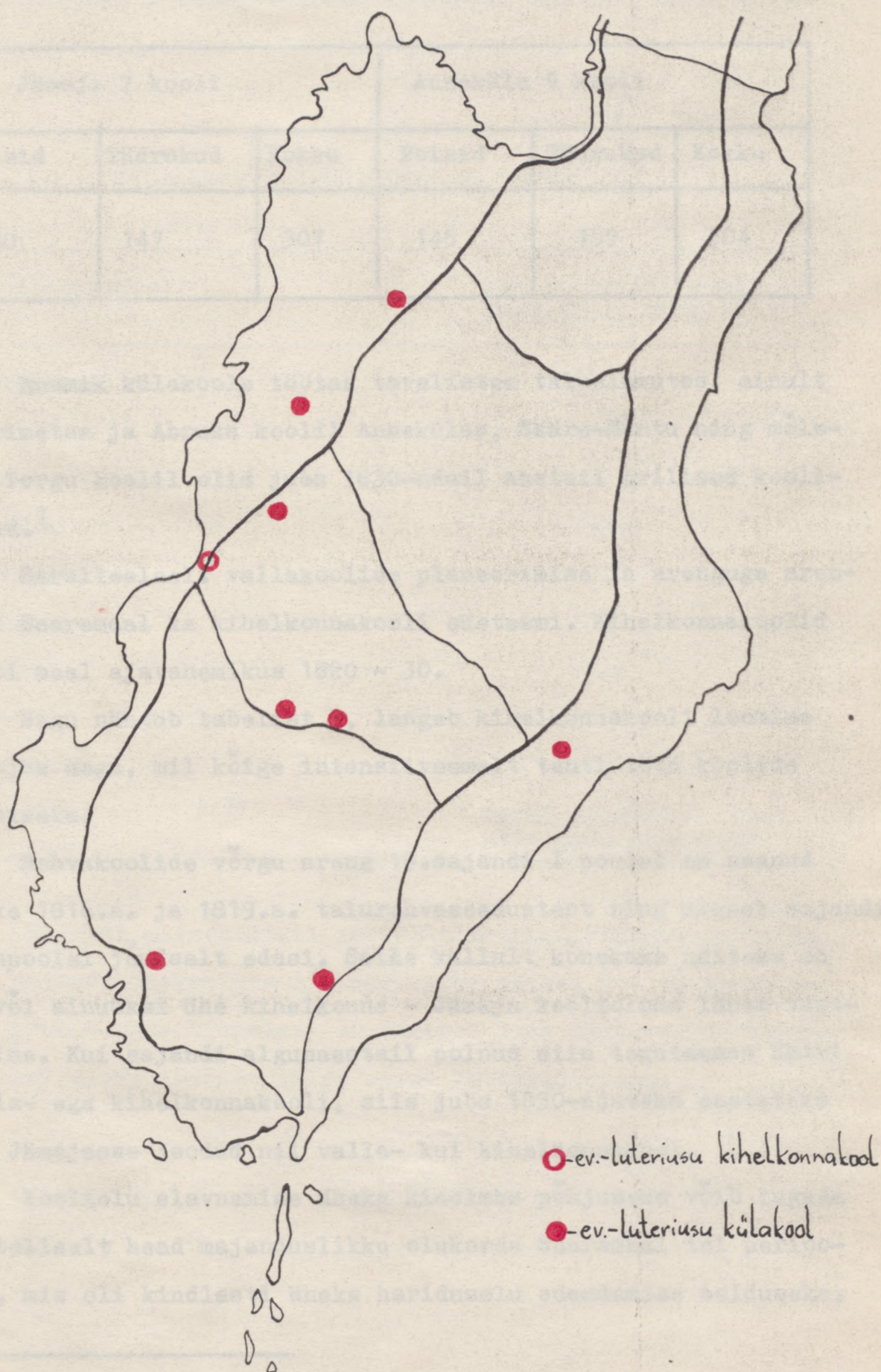
	Kool	Õpetaja
1.	Kaunispe	Mart Saar
2.	Kargi ja kirikumõisa ühtne kool	Karl Szidlowsky
3.	Mõntu-Sääre ühtne kool	Peeter Pilman
4.	Tiinuse kool	Hans Risti
5.	Torgu koolid	Hindrik Koup
6.		teine kool ilma õpetajata

Kokku said nendes koolides õpetust arvatavasti 154 õpilast. Õpetajateks olid enamasti kohalikud lugedaoskajad, ärksamad talupojad, kelledest kirjutada mõistsid esialgu vaid vähesed.

Pikkamisi arenes rahvakoolide süsteem Jämajas edasi ning tekkis juurde uusi koole. 1827.a. avati Jämaja kihelkonnas veel üks vallakool - nimelt Tammunal, 1830. aastal alustas tööd kool Mäebel (vt. joon. 4).

Võrreldes 1829.a. kooliõpilaste hulka kahes naaberkihelkonnas - Ansekülas ja Jämajas, võib öelda, et kooliharidust saavate laste hulk oli enamvähem võrdne. Vaid vähene ülekaal läheb Jämaja kihelkonna kasuks (vt. tabel 2). Tähelepanu väärib on veel asjaolu, et Jämaja kihelkonnas oli õpetatavate laste hulgas ülekaal poisslastel, seevastu Ansekülas oli olukord vastupidine. Ansekülas oli selleks ajaks 9 kooli, kus õppisid 145 poissi ja 159 tüdrukut. Jämajas 7 külakooli kohta tuli 307 õpilast, neist 160 poissi ja 147 tüdrukut.

1 - Saaremaa. Trt., 1934, lk. 458.

Joon.4. Koolivõrk Jämsa kihelkonnas 1830-ndatel aastatel

Tabel 2

Kooliõpilaste arv 1829.a. Jāmaja ja Anseküla koolides

Jāmaja 7 kooli			Anseküla 9 kooli		
Poisiä	Tüdrukud	Kokku	Poisiä	Tüdrukud	Kokku
160	147	307	145	159	304

Enamik külakooli töötas tavalistes taluelamutes, ainult Tiirimetsa ja Abruka koolil Ansekülas, Sääre-Mõntu ning mõlemal Torgu koolil olid juba 1830-ndail aastail erilised koolimajad.¹

Paralleelselt vallakoolide planeerimise ja arenguga arendati Saaremaal ka kihelkonnakooli süsteemi. Kihelkonnakoolid avati seal ajavahemikus 1820 - 30.

Nagu nähtub tabelist 3, langeb kihelkonnakooli loomine Jāmajas aega, mil kõige intensiivsemalt tehti tööd koolide avamiseks.

Rahvakoolide võrgu areng 19.sajandi I poolel on saanud tõuke 1816.a. ja 1819.a. talurahvaseadustest ning areneb sajandi algupoolel jõudsalt edasi. Seläe küllalt kõnekaks näiteks on kasvõi ainuüksi ühe kihelkonna - Jāmaja kooliolude lähem vaatlemine. Kui sajandi algusaastail polnud siin tegutsemas ühtki valla- ega kihelkonnakooli, siis juba 1830-ndateks aastateks oli Jāmajasse loodud nii valla- kui kihelkonnakool.

Koolielu elavnemise üheks kindlaks põhjuseks võib lugeda suhteliselt head majanduslikku olukorda Saaremaal tol perioodil, mis oli kindlasti üheks hariduselu edendamise eelduseks.

1- Saaremaa, Trt., 1934, lk.458.

Osa edu koolikorralduses võib ilmselt lugeda ka aktiivsete eestvedajate arvele, kelleks Saaremaal tol ajal olid kooliringkonna inspektor J.W.L.Luce jt.

Tabel 3

Kihelkonnakoolid Saaremaa 1829.a.

Kihelkonnakool	Aasta, millal kooli ametlikult märgiti
Kihelkonna	1820
Kärla	1824
Valjala	1825
Kaarma	1825
Anseküla	1826
Jämaja	1826
Karja	1826
Püha	1826
Mustjala	1828
Jaani	Kooli ei avatud, kuna seal alla 2000 meeshinge

Sajandi algusaastail jõudsalt arenema hakanud koolielu jäi sajandi keskpaigas mitmeks ajaks soiku. Uus tõus koolielu probleemide tihedamal arutamisel ning aktiivsemal korraldamisel algas 1845.a. välja antud kooliseadusega.

1 - Fr. A. Kreutzwaldi mäs. Kirjandusmuuseum, P. 199. a. - II. 2:1, lk. 53-54.

2.2. Vene õigeusu tulek Saaremaale ning haridusolud sajandi keskpaigas

Vennastekoguduse liikmetest 100 aastat hiljem puhkenud siirdumine vene õigeusku oli tugeva sotsiaalse ilmega liikumine Saaremaal. Jämaja kihelkonda see eriti tugevalt ei mõjutanud ja võrreldes teiste kihelkondadega jäi usuvahetuslik liikumine Jämajas väheks. Võrreldes Muhu ja Põide kihelkondadega, kus õigeusuliste protsent ulatus 68%-ni, on see Jämajas hõlmanud vaid 8,2% elanikkonnast (vt. lisa 4).

1923. aastast pärinevate üleskirjutiste järgi on usuliikumise kohta lähemaid teateid andnud Juhan Vipp Läbara külast: Inimesed, kes teise usku läinud, toodud Torgu külasse, kus neile kroonumõisast maad antud".

Kirjandusmuuseumi materjalidest selgub, et Torgu valda on palju õigeusulisi sisse rännanud Põide kihelkonnast, siin neile maad antud, nii tekkinud selles kohas Iide küla. Siia asutati ka vene kirik. Ka mujal seletati, et vene usku mindud seepärast, et orjusest pääseda.¹

- Vene õigeusu tulek Saaremaale ning edasise leviku algusdaatumiks võib lugeda aastat 1846, mil Kuressaares hakkasid vaimulikud registreerima neid, kes olid huvitatud usu vahetamisest ning avaldasid soovi keisri usku minna. Õigeusu sinodi nõusolekul tehti algust ka vene õigeusus kihelkonnakoolide avamisega. Esimesed õigeusu kihelkonnakoolid avati Saaremaal Runtsis, Karjas, Kahtlas 1850, Mõnnustes, Öörikul Tiirimetsas ja Putas 1852, Tornimäel 1853, Lümandas, Reos 1858, Torgus 1860, Mustjalas 1865.

1 - Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum, F.199.s.-ü. 2:1, lk. 53-54.

Vene õigeusu ja evangeelse-luteriusu kihelkonnakoolid olid tsaariajal ainukesed koolid, kus saarlaste lapsed peale kolmetalvese külakooli lõpetamist enam kooliharidust võisid omandada. Sajandivahetusel liitusid neile veel 6 ministeeriumikooli, kuid nende osatähtsus jäi väheseks.¹

Peab aga märkima vene õigeusu koolide mõningast eelistatumat olukorda. Kui võrrelda ev.-luteriusu ja apostliku õigeusu kihelkonnakoole, on näha, et vene õigeusu koolid said arenguks märgatavalt suuremaid eeliseid. Ap.-õigeusu koolidele anti paremad ainelised võimalused, neil oli enam õppejõude ning ka paremad koolihooned. Ülalpidamiseks eraldati neile vajalikke summasid ning nad olid igati ev.-luteriusu kihelkonnakoolidest paremini kindlustatud.

Ametlikuks juhatajaks ning usuõpetajaks ap.-õigeusu kihelkonnakoolides olid vastavate koguduste preestrid. Esimesed preestrid Saaremaa kogudustes olid rahvuselt venelased, kes Pihkva või Novgorodi vaimulikkudes seminarides olid õppinud. Need olid umbkeelsed vaimulikud, kes Saaremaale tööle asudes aja jooksul eesti keele ära õppisid. Hiljem vahetasid neid välja eestlased, kes enamasti Riia vaimulikus seminaris lõpetanud inimestena said kaasa vajaliku õpetajakutse kihelkonnakoolis töötamiseks.² Neis vene õigeusu kihelkonnakoolides hakati ette valmistama koolmeistreid abikoolidele. Koolmeistrid said ettevalmistust Kuressaares. Tekkis võimalus ap. õigeusu külakoolide asutamiseks, mille tulemusena õpilaste arv ev.-luteriusu koolides üldiselt vähenema hakkas.

Ap. õigeusu kihelkonnakoolid tekkisid sajandi keskpaigas ning arenesid edasi üpris jõudsalt. 50 aasta möödudes, täpse-

1 - Seppel, A. Saaremaa kihelkonnakoolid tsaariajal. Tln., 1970, lk. 126.

2 - sealsamas, lk. 129.

malt 1910/11 aastal oli Saare- ja Muhumaal ühtekokku 15 ap. õigeusu kihelkonnakooli.

Vastukaaluks üha laienevale vene õigeusu levikule hakkasid luteriusu pastorid otsima võimast vastasleeri. Oma mõjuvõimu säilitamise ja tugevdamise huvides leiti võimalus abi saada maarahvalt endalt ja peeti vajalikuks alustada võitlust omapoolsest parema hariduse andmisega. Seega tunnistati külakoolide olukorra parandamine hädavajalikuks, Selleks vaadati 1845.a. läbi kooliplaan ja otsustati õppetöös sisse viia mõningaid muutusi.

Seda tööd kroonis lõpuks ka suurem edu - 1871.a. õnnestus luteriusu pooldajatel rüütelkonna kulul Kaarmal õpetajate seminar avada. Esialgu Jämaja koolmeistrite perele sealt küll täiendust ei tulnud. Sellele vastukaaluks avati 1873.a. Kuresaares ap. õigeusu vaimulike poolt Eeskujulik Nikolai 2-klassiline kihelkonnakool, mida esimese juhataja järgi Lutsu kooliks nimetati.

Need kaks õppeasutust hakkasid välja andma erinevate usuliste vaadetega, parima ettevalmistusega koolmeistreid kogu Saaremaa jaoks.

Võib öelda, et ap.-vene õigeusu tulek Saaremaale oli igati positiivne nähtus koolihariduse arendamise seisukohast.

1848.a. pärinevate dokumentide järgi on teada, et Jämaja kihelkonnas tegutses regulaarselt 8 ev.-luteriusu vallakooli ja kihelkonnakool ning 1851. aastal alustasid tööd 2 ap. õigeusu abikooli Nendeks said Maantee ja Karuste abikool, milledele 1879.a. koolihooned valmisid. 1860.a. alustas Torgus tööd ka ap. õigeusu kihelkonnakool.

Kihelkonnakooli teemist igas kihelkonnas ning igas koolis pidi olema vähemalt 12 õpilast. Koolis peeti õpilasi kas

2.2.1. Jämaja kihelkonna koolid pärast 1845. aasta Saaremaa kooliseaduse ilmumist

1845. aastal anti välja Liivimaa talurahvaseadusel põhinev, kuid sellest siiski mitmes punktis lahkuminev Saaremaa kooliseadus. Selle seaduse järgi nõuti vallakoolide avamist iga 100 meeshinge kohta. Vallakooli põhikohustuste hulka kuulusid õpilastele hariduse algete: lugemisoskuse, katekismuse ning kirikulaulude õpetamine. Koolitöö kestuseks kehtestatud aeg oli 10. novembrist 10. märtsini, kusjuures õppetöö pidi kestma kella 8-st hommikul kuni kella 4-ni pealelõunal kolmel päeval nädalas. Juhul kui koolis õpetati ka kirjutamist, kestis koolitöö 4 päeva nädalas sama tundide arvuga. Koolikohustus algas lastel 10. eluaastast ja kestis seni kuni kirikuõpetaja poolt läbiviidud eksami põhjal kooliõpetajale teada anti, et laps edaspidi vaid kahe nädala tagant koolmeistrile vastama pidi tulema. Koolikohustusest vabastati need õpilased, kes kooliõpetust kodusel teel said. Põhjuseta puudunud päevade eest kehtestati lastele trahv 2 kopikat ning koolmeistril lubati vastavalt vajadusele lapsi nuhelda viievitsahoobiga.

Koolmeistrilt nõuti selle seadusega käsikirjalise ning trükikirjalise teksti lugemisoskust. Kirjutamisoskust otsest ei nõutud, kuid peeti väga soovitavaks. Koolmeistrile võidi lohaka ametikohustuste täitmise eest määrata rahatrahv kuni 1 rubla hõbedas. Soodustustena koolmeistritöös märgiti vabastamist ihunuhtlusest, nekrutiks võtmisest ja pearahast.

Kihelkonnakoolide loomise kohta nähti selles seaduses ette kihelkonnakooli loomist igasse kihelkonda ning igas koolis pidi olema vähemalt 12 õpilast. Koolis peeti õpilasi kas

vanemate või valla kulul, kusjuures viimasel juhul tuli kihelkonnakooli lõpetanul poole palga eest teenida valda 6 aastat.

Kihelkonnakooli õpilasteks pidid olema poisslapsed, kelle vanus ulatus 14 ja 17 eluaasta vahele. Kooliastumisel oli nõutavaks lugemisoskuse omamine ja 5 peatüki katekismuse peast mõistmine. Õpetatavateks aineteks kolmel aastal kihelkonnakoolis olid ilukiri, õigekiri, rehkendamine, piiblilugu, katekismusest arusaamine, sorav lugemine ning laulmine nootide järgi.¹

Kihelkonnakooli kohta Jämajas võib öelda, et ev.- luteri- usu kihelkonnakool tegutses Jämajas 1826. aastast alates. Laste soolisi erinevusi silmas pidades võib öelda, et kihelkonnakoolis said möödunud sajandil õpetust siiski üksnes poisslapsed. Tütarlastele kihelkonnakoolis hariduse andmist ei märgita üheski ajaloodokumendis.

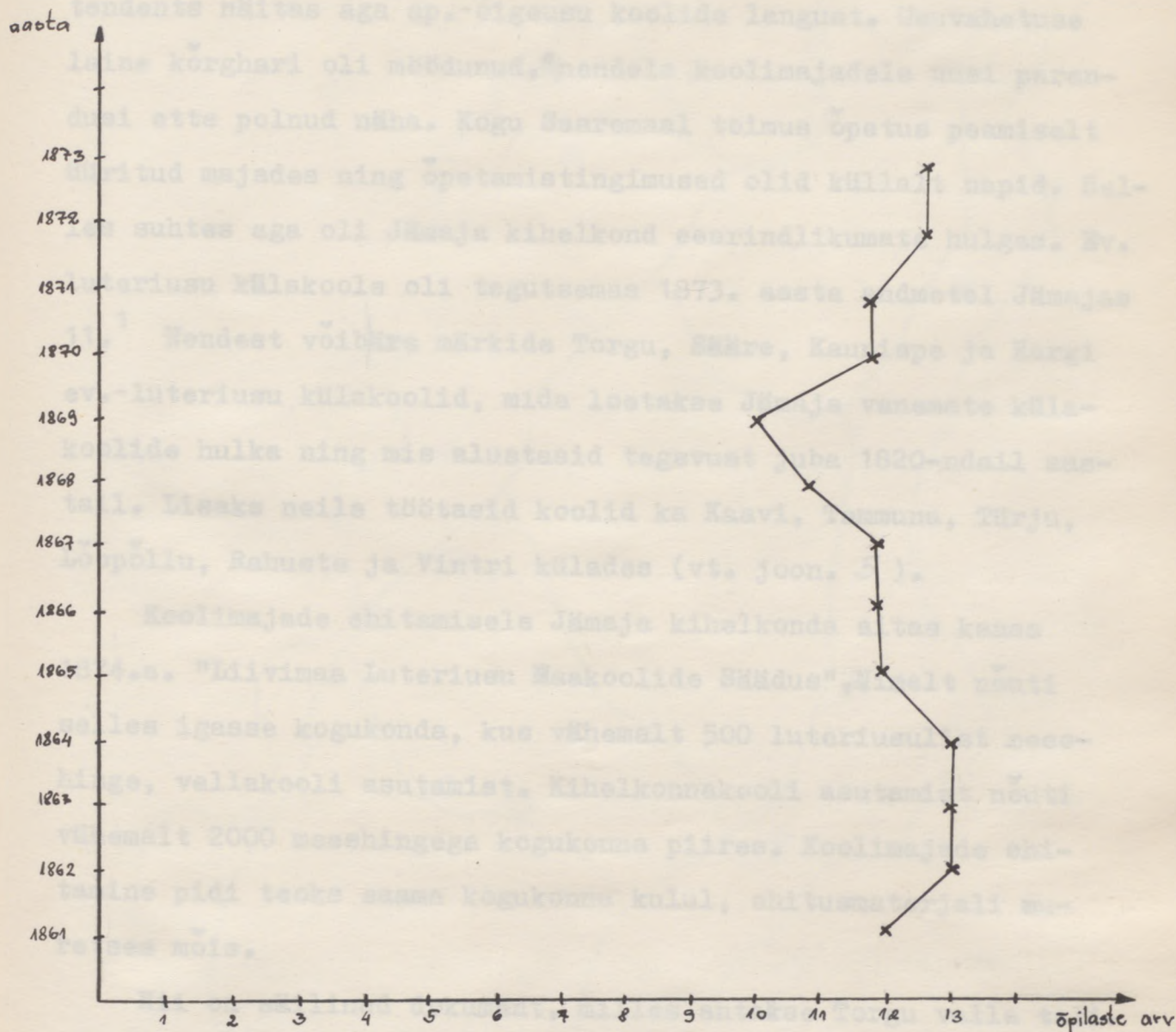
Kui vaadelda õpilaste arvu kihelkonnakoolis läbilõikeliselt sajandi keskpaigas 12 aasta jooksul, on näha, et see arv oli kõikuv (vt. skeem 1).

Skeemilt nähtub, et kooliseaduses ettenähtud õpilaste minimaalarvust 12 arv allapoole küll palju ei kaldunud (v.a. koolitalved 1850/51 ja 1869/70, mil õpilaste arv ulatus vaid 10-le). Ettenähtust madalamaks osutus õpilaste arv 1868. aastal kui kihelkonnakoolis õppis 11 last. Parematest tulemustest olgu nimetatud aastaid 1862-64 ja 1872-73, mil õpilaste arv oli 13. Nagu arhiivimaterjalidest nähtub, jäi see õpilaste arv püsima ka sajandi lõpukümnendil (vt. lisa 9).

1852. aastast alates oli Jämajas ap. õigeusu abikooli tegutsemas vaid 2. Nendeks osutusid Säärel Maantee külas tegutsenud abikool (mõnikord märgitud ka Sääre kooli nime all) ning

1 - Saaremaa talurahvakoolide seadus 1845. II ptk., § 7.

Karuste külas töötanud abikool.

Skeem 1. Kihelkonnakooli õpilaste arv 1861-1873

Hoolimata ap. õigeusu abikoolide vähesusest Jämaja kihelkonnas, avati 1860. aastal Torgus ka ap. õigeusu kihelkonnakool, mis 1873. aastal sai ka eraldi maja. Esialgselt tegutses kool Härmani talus, kusjuures talu nime järgi teda ka Härmani kooliks kutsuti. Pikaajalise koolmeistri puudumise tõttu ning õpilaste arvu vähenemisega ap. õigeusu koolides muutus see

kool sajandi lõpukümnendil taas ap.-õigeusu abikooliks ja tegutses sellena kuni käesoleva sajandi alguskümnendi lõpuni. Üldine tendents näitas aga ap.-õigeusu koolide langust. Usuvahetuse laine kõrghari oli möödunud, nendele koolimajadele uusi parendusi ette polnud näha. Kogu Saaremaal toimus õpetus peamiselt üüritud majades ning õpetamistingimused olid küllalt napid. Selles suhtes aga oli Jämaja kihelkond eesrindlikumate hulgas. Ev. luteriusu külakooli oli tegutsemas 1873. aasta andmetel Jämajas 11.¹ Nendest võib ära märkida Torgu, Sääre, Kaunispe ja Kargi ev.-luteriusu külakoolid, mida loetakse Jämaja vanemate külakoolide hulka ning mis alustasid tegevust juba 1820-ndail aastail. Lisaks neile töötasid koolid ka Kaavi, Tammuna, Türju, Lööpõllu, Rahuste ja Vintri külates (vt. joon. 5).

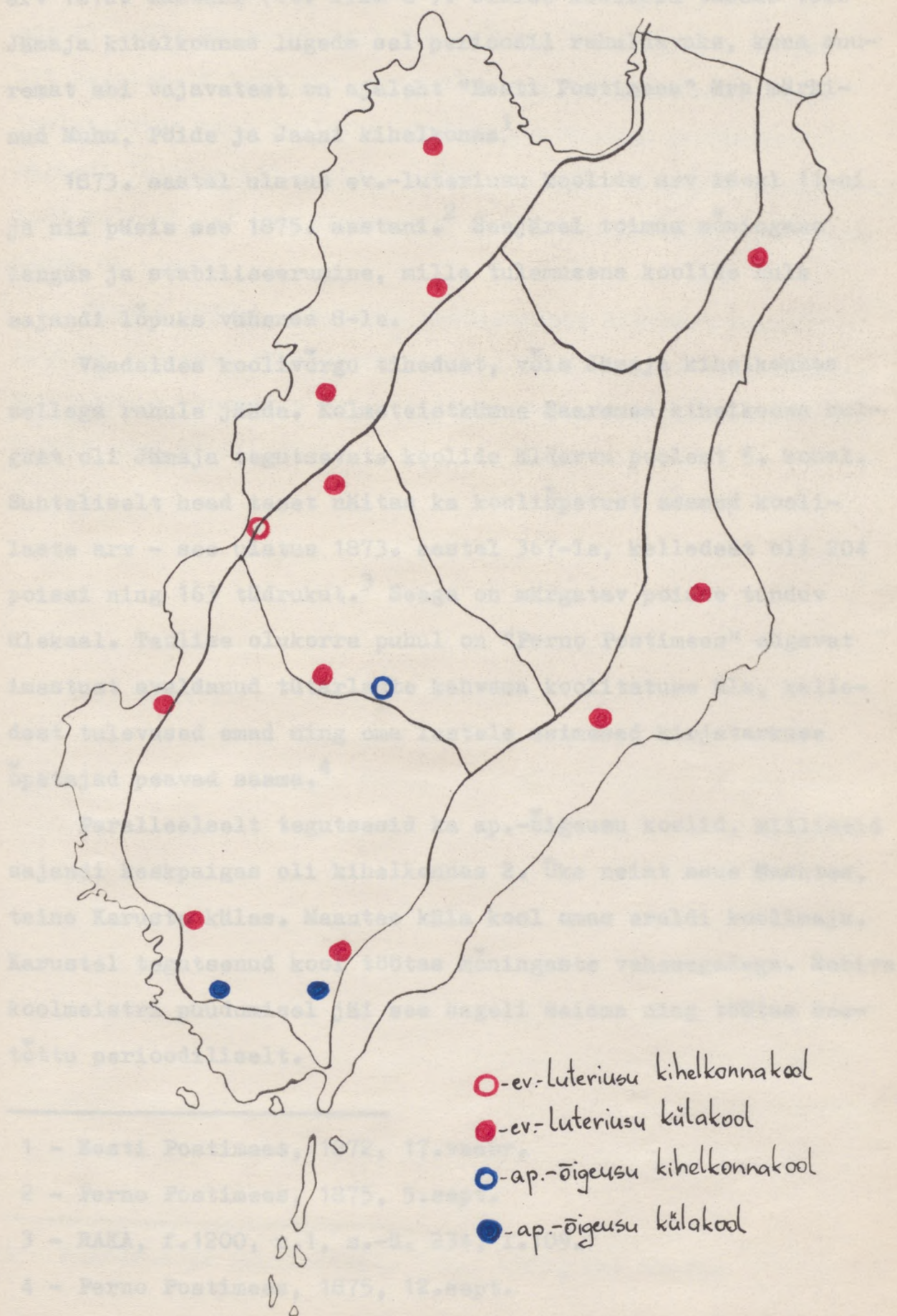
Koolimajade ehitamisele Jämaja kihelkonda aitas kaasa 1874.a. "Liivimaa Luteriusu Maakoolide Säädus", millega nõuti selles igasse kogukonda, kus vähemalt 500 luteriusulist meeshinge, vallakooli asutamist. Kihelkonnakooli asutamist nõuti vähemalt 2000 meeshingega kogukonna piires. Koolimajade ehitamine pidi teoks saama kogukonna kulul, ehitusmaterjali muuretses mõis.

Nii on säilinud dokument, milles antakse Torgu valla talitajale teada 6.oktoobril 1879. aastal, et "koli ehitamise tarbeks saanud puid krono polist antud, agga mitte teist viisi ku se kohtu läbbi tunnistud saab, et need kolimaiad laste tarvis saab ehitatud".²

Kui järeldusi teha koolielu kohta Jämajas 60-ndatest aastatest pärinevate dokumentide järgi, jõudis ev.-luteriusu valla-

1 - RAKA. f.1200 nim. 1 s.-ü. 234, lk.109.

2 - RAKA, f. 1200nim. 1 s.-ü. 698, lk.7.

Joon.5. Koolivõrk Jämsä kihelkonnas 1870-ndatel aastatel

koolide üldarv 10-ni juba 1860. aastal. Sellisena püsis see arv 1872. aastani (vt. lisa 8). Üldise koolielu taseme võib Jämaja kihelkonnas lugeda sel perioodil rahuldavaks, kuna suuremat abi vajavatest on ajaleht "Eesti Postimees" ära märkinud Muhu, Põide ja Jaani kihelkonna.¹

1873. aastal ulatus ev.-luteriusu koolide arv isegi 11-ni ja nii püsis see 1875. aastani.² Seejärel toimus mõningane langus ja stabiliseerumine, mille tulemusena koolide hulk sajandi lõpuks vähenes 8-le.

Vaadeldes koolivõrgu tihedust, võis Jämaja kihelkonnas sellega rahule jääda. Kolmeteistkümne Saaremaa kihelkonna hulgast oli Jämaja tegutsevate koolide üldarvu poolest 5. kohal. Suhteliselt head taset näitas ka kooliõpetust ssanud koolilaste arv - see ulatus 1873. aastal 367-le, kelledest oli 204 poissi ning 163 tüdrukut.³ Seega on märgatav poiste tunduv ülekaal. Taolise olukorra puhul on "Perno Postimees" sügavat imestust avaldanud tütarlaste kehvema koolitatus üle, kelledest tulevased emad ning oma lastele esimesed kirjatarkuse õpetajad peavad saama.⁴

Paralleelselt tegutsesid ka ap.-õigeusu koolid, milliseid sajandi keskpaigas oli kihelkonnas 2. Üks neist asus Maantee, teine Karuste külas. Maantee küla kool omas eraldi koolimaja. Karustel tegutsenud kool töötas mõningaste vaheaegadega. Sobiva koolmeistri puudumisel jäi see sageli seisma ning töötas seetõttu perioodiliselt.

1 - Eesti Postimees, 1872, 17.veebr.

2 - Perno Postimees, 1875, 5.sept.

3 - RAKA, f.1200, n.1, s.-ü. 234, l.109.

4 - Perno Postimees, 1875, 12.sept.

Suurematest haridus- ja seltsielulistest ettevõtmistest Sõrves on ajalukku läinud 1863.a. laulupidu, mis toimus 21. mail Salme lähedal Massinõmmes.¹ Osavõtjate hulgas oli ka mitmeid lauljaid päris Sõrvemaa tipuküladest. Kuigi laulukooride ning laulmise traditsioon Torgus ja Jämajas sajandi lõpuaastail soikus, annab laulupühast osavõtt tunnistust sellest, et lauluharrastus sõrvelaste hulgas väga ammune komme on olnud.

Pärast 1845.a. Saaremaa kooliseaduse ilmumist hakati Jämajas suuremat tähelepanu pöörama koolihoonete ehitamisele. See tegevus hoogustus eriti sajandi kolmandal veerandil, mil valmis uusi koolihooneid.

Arutluse all oli ka külakoolides õpetuse andmine. Selle kohta kirjutati "Saarlastes" järgnevalt: "Koolis ja kooliõpetus külakoolis on lugemine. Lugemine aga on väga lastele pühaks kätte õpetatud. See ei ole mitte kiita, et koolis on koolilapsed kõne katkestamist ja pühalt lugemist hoida. Koolis õppida peab: nad peavad enne kõige muud 40 päeva ainult lugemises õpetust saama. Kooli lapsed peavad lapsed kull rida trükitud, mõistavad 20 päeva enne kuni kogu lugeda, aga see lühed mõttete vastused on rasked edasi. Kool peab aga last lugemise 20 päeva jooksul minema talutama, siis vast alles võib pühalt lugemise alustada. Lugemise järel tuleb koolis ja kooliõpetus koolis on koolisõpetus."

1 - Saaremaa ja saarlastest. Tln., 1983, lk. 48-49.

2 - Saarlane, 1885, 26. juuni

3 - Saarlane, 1885, 1. juuli

2.3. Koolivõrk 19. sajandi lõpukümnendil ja 20. sajandi alguses

Uus märgatavam elavnemine koolihariduse edasiarendamises tekkis 1880-ndate aastate keskpaiku. Nii kirjutati 1885. aastal ajalehes "Saarlane", et nii ev.-luteriusu kui vene õigeusu koolid on rahva koolid ja et rahva kohus on mõlemaid koole paremale järjele tõsta.¹

Järgmises ajalehenumbris anti sellele küsimusele vastuseks, nagu oleks õigete koolide hulka kuulunud ainult ap. õigeusu koolid ning koolijärje parandamisel tuleks eelkõige nende koolidega arvestada. Vaidluse jätkudes tõsteti esile jällegi ev.-luteriusu koole ning laideti ap.-õigeusu koole. Ägedad mõttevahetused jätkusid ning õiget lahendust erutavale probleemile ei õnnestunud niipea leida.

Arutluse all oli ka külakoolides õpetuse andmine. Selle kohta kirjutati "Saarlases" järgmist: "Esimene ja tähtsam õpetus külakoolis on lugemine. Lugemine aga saagu lastele puhtaste kätte õpetud. See ei ole mitte kiita, et esimese aasta koolilapsed kohe katekismust ja piibli lugusid tuiselt pähe õppima pannakse: nad peaksid enne kõige vähemalt 40 päeva ainult lugemises õpetust saama. Kooli tulles tunnevad lapsed küll kõik trükitähed, mõistavad ka juba natukene kokku lugeda, aga see läheb mõtteta nagu vankri all rattad edasi. Kool peab aga last lugemise läbi enne mõtlemisele talutama, siis vast alles võib pähe õppimine algada."² Lugemise järel esimene ja ülem õpetus koolis on muidugi usuõpetus.³

1 - Saarlane, 1885, 25.nov.

2 - Saarlane, 1885, 26.juuni

3 - Saarlane, 1885, 1.juuli

Kui vaadelda võrdlevat külakoolide arvu Saaremaa kõigis kihelkondades, võib öelda, et sajandi lõpuks polnud Jämajas olukord sugugi mitte halb. Külakoolide arvu poolest seisis Jämaja 5. kohal. Aluseks võttes külakoolis õpetust saanud õpilaste arvu, on näha, et see arv võrreldes sajandi alguse ning keskpaigaga mitmekümne õpilase võrra kasvas: 307-lt 361-le (vt. lisa 8).

Kuigi õpetatavate hulgas oli nii poisse kui tüdrukuid, oli sajandi lõpul mõningane ülekaal ikkagi poistel (184 poissi ja 173 tüdrukut). Vastupidist olukorda täheldati 1860-ndail aastail, täpsemalt 1865, 1867, 1868. aastal (vt. lisa 8).

Eraldi olgu ära märgitud ka katse Jämajas tütarlastele suuremat haridust anda. 1887. aastal ilmus ajalehes "Saarlane" teade: "Juba poolteise aasta eest tagasi saatis Torgu vallavalitsus ühes Torgu õigeusu kiriku valitsusega palvekirja ülemale poole, et Torgu ära kustutatud kroonu mõisas Torgu kohtu maja ja Torgu õigeusu kiriku lähedal olev Torgu kõrts ja Jämaja Evangeeliumi Luteruse kiriku lähedal olev Jämaja kõrts saaks ülema riigivalitsuse poolest ära kaotatud. Mööda läinud aasta jõulu kuu lõpul tuli vastus tagasi, et mõlemad üleval nimetatud kõrtsid ülema riigivalitsuse poolest on ära kaotatud ja Torgu valla Talitaja peab need näärilkuu 1. päeva hommiku, s.o. kell kuus kuus kinni pitseerima, mis nii ka sündis." ¹ Sellele teatele järgnes üleskutse raha kogumiseks, et selle koha peale tütarlaste kihelkonnakool luua. Kahjuks jäi see mõte teostamata ning kõrtside asemele uut kooli ei avatud.

1887. aasta "Liivi-, Kura- ja Eestimaa kubermangu alg-

1 - Saarlane, 1887, 16.veebr.

koolides juhtimise täiendavad eeskirjad" koolielus põhjalikku pööret tuua ei suutnud. Külakoolide arv oli mõneks ajaks jäänud püsima 8-le, ka koolide majanduslikus olukorras eriliselt nihkeid ei toimunud. Kihelkonnakooli hooned olid avaramad, klassiruumid suuremad ja kõrvalruume kasutati magamistubadena. Eraldi asetses köster-õpetaja korter.

Abikoolide olukord oli märksa tagasihoidlikum. Klassiruumis seisis kahes reas 4- ja 5-istmelised pingid, pingirea ees asus gloobus või Euroopa-osa kaart. Mõjustusena tsarismi venestuspoliitikast rippusid seinal tsaari ja tsarinna pildid.

Koolide ülalpidamine oli vana põhja peale jäänud ning koolmeistrite ametisse panemine ja ametist lahtilaskmine oli endiselt kuraatori ja inspektorite asi.

Aktuaalse probleemina tõusis päevakorda vene keele õppimise ja õpetamise küsimus. Venestuspoliitika ettevalmistused olid alanud juba senaator Manasseini revideerimisega Baltikumis 1882-1883.a. Revideerimise lõpul tunnistati vajalikuks rahvakoolid luteriusu vaimulike ja mõisnike mõju alt vabastada ning koolides vene keelele suuremaid eluõigusi anda. Vene keele õpetamine seati külakoolides ja kihelkonnakoolides sisse erinevalt. Nii jäi vallakoolis kahel esimesel aastal õppekeeleks endiselt eesti keel, 3. ja 4-ndal talvel (kus need õppeaastad üldse olemas olid), õpetati vene keeles. See seadus pidi jõustuma 1889. aasta sügisest. Kihelkonnakoolis pidi antud eeskirjade täitmist hakatama 1890-ndast aastast nõudma, vene keel pidi saama täieõiguslikuks õppekeeleks.

Kooliraamatutest pidid kasutusele tulema vaid need, mis kuraatori poolt seks on lubatud.¹

1 - Saarlane, 1888, 3.jaan.

Mõningaid muutusi toimus ka koolmeistrite kaadris, kuna esmajärgulise tähtsuse omandas vene keele oskus. Õpetajaile tehti ülesandeks kas iseseisvalt või vastavatel kursustel 5 aasta jooksul omandada vene keele oskus.

Keiserliku ukaasiga allutati 1887. aastal luteriusu vallakoolid ning kihelkonnakoolid vene rahvahariduse ministerriumile.

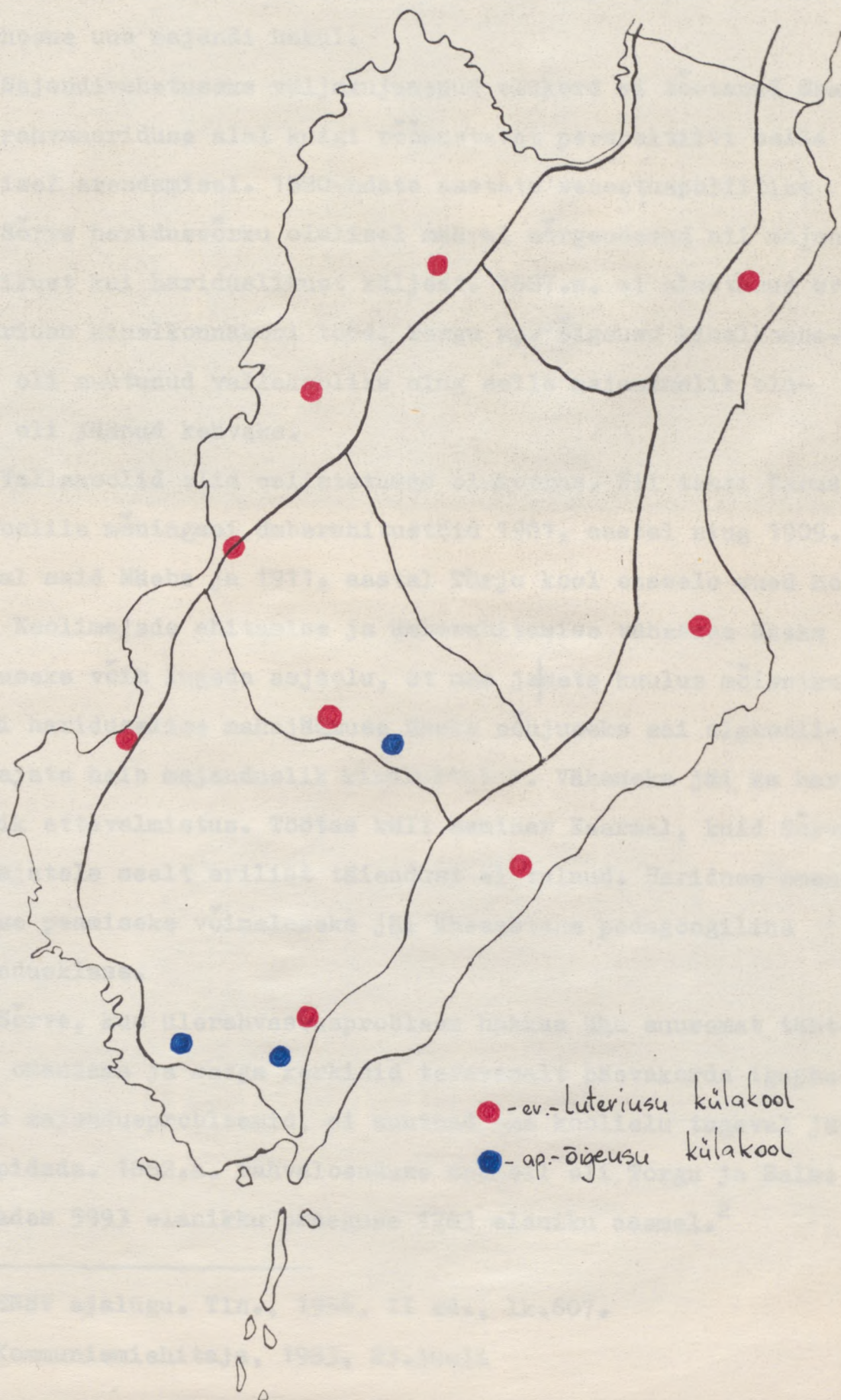
1891. aastal anti ajalehes "Olevik" teada, et puuduliku vene keelega koolmeistrid Baltimaal enam kaua ei või koolmeistriks jääda ja et nende asemele riigi sisemistest kubermangudest venelased ametisse pannakse, kui asi ei parane.¹ Vähese vene keele oskuse tõttu ei suudetud Jämaja kihelkonnas venekeelset kooliõpetust siiski sisse viia ning ka järkjärguline üleminek venekeelsele õppetööle ei andnud Sörves positiivseid tulemusi.

Sajandi viimasest veerandist võib nimetada aktiivsema koolimehena Jämajas kooliõpetaja Jüri Kokki ning uue sajandi algusaastate koolielu eestvedajate hulgast tuleks esile tõsta Jämaja koguduse köstrit Eduard Punabit (vt. foto 4), kes tegutses Türju algkooli juhatajana.

Sajandi lõpuks olid enamuses vallakoolid saanud koolihooned ning koolide arv kihelkonnas oli vähenenud. 1860-ndail aastail tegutsenud 11 ev-luteriusu kooli asemel tegutses 8 ja kihelkonnakool, mis 1887.a. seisma jäi. (vt. joon. 6.)

Vallakoolidest töötasid Säärel Maanteeküla ap. õigeusu abikool ning Karustel ap.-õigeusu abikool. Ev. luteriusu koolid töötasid sajandi lõpukümnendel Vintril ja Kaavil. Kaavi kool tegutses sel perioodil Kadariku talus, hiljem sai enesele koolihoone. Samuti olid koolid Mõntus

1 - Olevik, 1891, nr.28

Joon.6. Koolivõrk Jämsä kihelkonnas 1890-ndatel aastatel

Idel (vt. foto 2), Maanteekülas, Türijul, Käunispel ja Lööpõllus. Viimane töötas sel ajal küll üürimajas, kuid sai uue koolihoone uue sajandi hakul.

Sajandivahetuseks väljakujunenud olukord ei töötanud Saaremaa rahvahariduse alal kuigi rõõmustavat perspektiivi selle edasisel arendamisel. 1880-ndate aastate venestuspoliitika oli Sõrve haridusvõrku olulisel määral nõrgendanud nii majanduslikust kui hariduslikust küljest. 1887.a. ei alustanud ev.-luteriusu kihelkonnakool tööd, Torgu ap.-õigeusu kihelkonnakool oli muutunud vallakooliks ning selle majanduslik olukord oli jäänud kehvaks.

Vallakoolid olid eelistatumas olukorras. Nii tehti Karuste algkoolile mõningasi ümberehitustöid 1901. aastal ning 1909. aastal said Mäebe ja 1911. aastal Türiju kool enesele uued hooned. Koolimajade ehitamise ja ümberehitamise vähesuse üheks põhjuseks võib lugeda asjaolu, et maa jamaets kuulus mõisnikule.¹ Kooli hariduselise mahajäämuse üheks põhjuseks sai algkooliõpetajate halb majanduslik kindlustatus. Väheseks jäi ka hariduslik ettevalmistus. Töötas küll seminar Kaarmal, kuid Sõrve õpetajatele sealt erilist täiendust ei tulnud. Hariduse omandamise peamiseks võimaluseks jäi üheaastane pedagoogiline täiendusklass.

Sõrve, kus ülerahvastusprobleem hakkas üha suuremat tähtsust omandama ja seega kerkisid teravamalt päevakorda igapäevased majandusprobleemid, ei suutnud oma koolielu tugeval järgel pidada. 1882.a. rahvaloenduse andmeil oli Torgu ja Salme valdades 5993 elanikku praeguse 1783 elaniku asemel.²

1 - ENSV ajalugu. Tln., 1956, II kd., lk.607.

2 - Kommunismiehitaja, 1983, 23.juuli

Foto I. Eduard Punab (keskel esireas) Torgu seltsimajas

Foto 2. Iide koolimaja (1936.a.)

Ühtaegu tuli puudu aktiivsetest, haritud koolmeistritest kui ka hariduselu korralduse jälgijatest - kontrollidest. Taoline olukord võimaldas Sõrve koolielul soikuda. Kogu kultuuri- ja hariduselu valdas mõõnaperiood.

Tähelepanuväärseks sündmuseks sai 1902.a. 7. juulil Torgus Punabi (ka Punape) Juhani koplis lauluõhtu, kus kontserdi, näitemängu ning tantsuga esines Anseküla laulukoor. Ajaleht "Saarlane" kommenteeris toimunut igati kordalaäinud ürituseks ning avaldas lootust, et sõrvelased, kes enne sellist pidu pidanud polnud, oma seltsielule sellest ärgitust saavad.¹

Voitlus hariduse demokratiseerimise eest omandas laiemat ulatust 1905. aastal, kui eesti sotsiaaldemokraatlik föderalistlik ajaleht "Uudised" esitas oma programmi kooli- ja hariduselu ümberkorraldamiseks. Kui "Postimees" piirdus emakeelse algkooli taotlemisega, siis ajaleht "Uudised" nõudis kogu senise keeruka koolisüsteemi likvideerimist ning selle asemele ühtse kolmeastmelise kooli loomist. Õppetöö osas nähti ette emakeelset, maksuta, algkooli osas ka üldhariduslikku koolitüüpi.

1905. aasta emakeelse õppetöö nõue leidis kajastust ka Sõrve koolides. Olemasolevate andmete põhjal on alust arvata, et sajandi alguses toimus õppetöö Torgu valla algkoolides ainult eesti keeles. Ametlik alus sellele tuli 1906.a. 6 oktoobri korraldusega emakeelse õppetöö lubamisest kõikides algkoolides kahel esimesel õppeaastal.²

1 - Saarlane, 1902, 30.juuli

2 - ENSV ajalugu. Tln., 1956, II kd., lk.609.

3 - HMK1, 1912, 15.mai.

4 - HMK1, 1912, 17.nov.

Sõrve rahvahariduses mõningast tõusu on tunda sajandi alguskümnendi lõpul, mil valmisid uued koolihooned Mäebele 1909 ja Türljule 1911.a.

Lüklilikust kooliõpetusest annab tunnistust teade ajalehes, et Türlju vallakool 1912.a. jaanuaris ilma kooliõpetajata jäänud.¹ Kuigi olukord oli kehv, on märgatav huvi elavnemine kooliküsimuste suhtes Torgu vallas solemas. Mõne aja eest arutatud ning taas unustusse vajunud mõte ministeeriumikooli loomise kohta leidis taas toetajaid. Ajalehes "Hääl" võetud see küsimus kõneluse alla. Vallakoolide korraldamise kohta esitati skeptiliselt küsimus, kas nende ümberkorraldamist veel liiga varaseks mõtteks ei peeta või oodatakse sellega kuni need kihelkonnakoolidega üht saatust peavad jagama.² (kihelkonnakool oli esialgu ajutiselt 1887.a. suletud, kuid ei hakanud hiljemgi tööle). Praktilises tegevuses esialgu suurt edu märgata polnud. Ajalehesõnum teatab, et mujal sügise tulekul valmistatakse koolide vastu - parandatakse koolimaju, korraldatakse õpetajate palku, aga Sõrves puhkab kõik nagu rahulikumas surmaunes. Ei ole koolide järele tarvidust kuulda ei ülemalt ega alamalt poolt.³ Veel teinegi teade kinnitab, et soikinud koolielu oma vaikelu edasi elab. Nimelt teatatakse, et 1912/13 koolitalvel ühe kooli peale Sõrves hoopis iseäralik kooliõpetaja, kellesarnast küll vaevalt kusagil leidub, ametisse on pandud. Koolmeistriks sai vana kalur, kes lugeda ega kirjutada ei oska. Kuid lapsed ei tahtvat kalameheks õppida ja hoidvat koolist eemale.⁴

1 - Hääl, 1912, 11. jaan.

2 - Hääl, 1912, 14.apr.

3 - Hääl, 1912, 15.aug.

4 - Hääl, 1912, 17.nov.

Aegamööda hakkas huvi Jämaja kihelkonna koolide vastu tõusma ning koolde töö muutus pisu järjekindlamaks.

Nõukogude valitsuse dekreediga 9. novembrist 1917. a. moodustati Riiklik hariduskomisjon, kes pidi hakkama välja töötama rahvahariduse ülesehitamise aluseid. 1917. a. mihklipäeval algas Saksa okupatsioon Saaremaale, mis kestis 14 kuud. Saksa vägede poolt Eesti okupeerimisega tühistati õige pea ka kõik nõukogude valitsuse poolt koolide autonoomia kohta avaldatud määrused ning eeskirjad. 1918. a. juunis avaldati trükis okupatsioonivõimude poolt seletuskiri koolikorraldusest Baltimaadel, millega püüti seletada uue kehtiva korra aluseid.

Kolmeaastases rahvakoolis lubati õpetada emakeeles, kuid olulisele kohale tõusis saksa keele õpetus. Seega oli nõutav õpetajatel saksa keele oskust. Tegelikuses ei toimunud ümberkorraldused sugugi kergelt. Nõrga kontrolliga jäänud kooliharidus oli Sõrvemaal endiselt ebakindel. 1917. a. sügiskülvel õppetöö ametlikult seisab. 1918/19 õ.-a. töötasid Torgu vallas Kaavi, Vintri, Karuste, Türju, Torgu, Iide, Maantee, Jämaja koolid. Sakslaste poolt avati Kaunispe kool, mis esialgu Eesti kodanliku Vabariigi kehtestamise järel kohe suleti kui okupantide poolt avatud koolimaja.

Õpetajate halva majandusliku olukorra tõttu oli õpetajate järele suur puudus, mistõttu mitmelgi korral oldi sunnitud klasse liitma ning koolielu seiskama.

Ebakorrapärane koolitöö ei paranenud nende seaduste mõjul olulises osas, pigem killustas koolitööd veelgi enam. 1917. a. lõpul anti kohapealsete koolielu juhtide - patorite kaudu teada, et koolid 1918. a. jaanuarist jälle tööle võivad hakata.

1918. a. sügisel alustasid koolid okupantide korralduse kohaselt

tööd, jätkasid seda valitsuse vahetusel suures enamuses päevi vahele jätmata. 1918.a. detsembris kuulutas Eesti Tööraha Kommuun jällegi maksvaks kõik Nõukogude valitsuse poolt välja antud dekreedid. 4.detsembril 1918.a. anti haridusministeeriumi poolt välja määrus, mille järgi Saksa okupatsiooni poolt ametisse pandud kooliõpetajad võisid ametisse jääda.

Kodanluse võimu alla jäänud Eestis seisis haridus endiselt valitseva klassi teenistuses. Esialgu jäi siingi valitsema ühtluskooli ja kooli ilmalikkuse nõue.

Vallakoolis õpetati lugemist, katekismust, kirikulaulu, Eihelkonnakoolis lisandusid kirjutamine, kirikulaul koos nootidega ning katekismusest arusaamine.

Kui mandrikoolides õpetati ühtlustamisest võis kõnelda juba 1830-ndast aastast alates, siis Saaremaal jõuti selleni 1840-ndate aastate paiku. 1840-ndatel aastatel ühtlustas Vallakoolide õppetöö sisu ja koolikorralduse. Algas ilmalike kirjutamine ja eimistatav õpetamine.¹ 1840-ndate aastate tähtsaimad jõud ja inimesed koolivõrgu loomise alget. Üksikooli jäi peamiselt lugemiskool, kus kogu õpetus piirdus lugemiskirjaga, eimistatav ning võimalike tekstide, eimistatav katekismuse õppimisega, millele lisaks tuli vahelki piiblit lugeda ja laulda õpetus.²

1845.a. koolisüsteemi järgi jäi koolikoolide arv väheks. Õppetöö kestusena määrati 3 päeva nädalas, kella 8-st kuni 4-ks

1 - Andresen, L. Eesti rahvakoolid 19. sajandil. Tln., 1974, lk.90.

2 - Andresen, L. Eesti rahvakoolid 19. sajandil. Tln., 1974, lk.220.

2.4. Õppe- ja kasvatustöö korraldus

19.sajandi esimesel poolel oli valdavaks koolitüübiks saanud lugemiskool. Kooliõpetuse sisu oli suuremalt osalt vaimulik ja õppetöö vormidest valdav kooris lugemise meetod.

1819.a. seaduse põhjal pidid kõik 10-aastased lapsed 10. novembrist kuni 10.märtsini esmaspäeva lõunast laupäeva lõunani enne ja pärast lõunat 4 tundi külakoolis õpetust saama. See kestis seni kui pastor õpilase lugejate hulka arvas. Tegelikus elus see korralduse täitmine paika ei pidanud. Kooliskäimise päevi oli enamasti vaid 3.

Vallakoolis õpetati lugemist, katekismust, kirikulaule. Kihelkonnakoolis lisandusid kirjutamine, kirikulaul koos nootidega ning katekismusest arusaamine.

Kui mandrikoolides õppetöö ühtlustamisest võis kõnelda juba 1830-ndaist aastaist alates, siis Saaremaal jõuti selleni 1840-ndate aastate paiku. 1840-ndail aastail ühtlustus külakoolide õppetöö sisu ja koolikorraldus. Algas üleminek kirjutamise ja rehendamise õpetamisele.¹ 1840-ndad aastad tähistasid Jämaajas ka laiemat koolivõrgu loomise algust. Üldreeglina jäi püsima lugemiskool, kus kogu õpetus piirdus lugemisoskuse omandamisega ning vaimulike tekstide, esmajoones katekismuse õppimisega, millele lisaks tuli varakult piiblilugude ja laulmise õpetus.²

1845.a. kooliseaduse järgi jäi kooliskäimise aeg samaks. Õppetöö kestuseks määrati 3 päeva nädalas, kella 8-st kuni 4-ni

1 - Andresen, L. Eesti rahvakoolid 19.sajandil. Tln., 1974, lk.90.

2 - Andresen, L. Eesti rahvakoolid 19.sajandil. Tln., 1974, lk.220.

päeval. Erinõudena toodi välja, et koolis, kus õpetati lapsi ka kirjutama, pikenes õppeaeg 4-le päevale nädalas. Sellise koolikorralduse puhul jaotati õpilased tinglikult kaheks klassiks: kahel päeval õppisid algajad lapsed, kolmandal päeval edasijõudnud. Samaaegselt kihelkonnakoolis pidid õpilased õppetööl olema terve nädala jooksul - esmaspäeva lõunast laupäeva lõunani, kusjuures sealsamas ka ööbiti. Õppeainetest kehtisid needsamad, misseadusega fikseeriti juba 1819.a. seaduses.

Erinevused ap.-õigeusu ning luteriusu koolides olid esialgu väikesed ning õpetati peamiselt ühtesid ning samasid õppeaineid. Ap.-õigeusu koolides lisandusid sajandi teisel kolmandikul lugemine vene keeles, mis ev.-luteriusu koolides puudus. Kasutusel olid 1874. aastal kehtestatud õppeplaanid, kuigi paljut neist ei realiseeritud.

Märgatavamad muutused koolielu korralduses toimusid 1860-ndail aastail, kui lugemise kõrval hakati õpetama kõigile lastele ka kirjutamist ja rehkendamist. Jämaja kihelkonnas küll süsteemipärase rehkendusõpetuseni ei jõutud, kuid kirjutamise õpetamise algete kohta oli teateid 1850-ndatest aastatest. Uusi muutusi koolielus tõi kaasa ka 1866.a. vallavalitsuse moodustamine. See andis valla volikogule paremaid võimalusi kooliasjade omapoolseks juhtimiseks. 1870-ndad aastad olid eesti talupoegade üldise koolikohustuse sisseviimise ajaks. Alamastme kool muutus tõeliselt üldhariduslikuks kooliks.¹

Õppetöö korraldusega Jämajas jäädigi üldiselt rahule kihelkonnakooli osas, mida kinnitas inspektori poolt tehtud märged "вообще удовлетворительно".

1 - Andresen, L. Eesti rahvakoolid 19. sajandil. Tln., 1974, lk. 223.

Vallakoolide kohta anti veidi tagasihoidlikum hinnang -
 "частью удовлетворительно, частью слабый".¹

80-ndate aastate keskpaigus võeti koolivalitsuse poolt vastu otsus aasta võrra pikendada õppeaega külakoolis ja kihelkonnakooli võtta need, kes neli talve külakoolis käinud.²

Suurema tähelepanu alla võeti kooliaja kestus. Selleks sai nüüd 15.oktoobrist kuni 1.aprillini. Sisuliselt 1885-87 aasta koolireform tõi kaasa muutusi vaid kooliaja pikenemises ja õppekeeles. Viimane saigi sisuliselt suurimaks muudatuseks, kuna õpetus pidi muutuma enamjaolt venekeelseks.

Külakooli lõpetamisel õpilastele vastavate märkustega dokumenti (tunnistust) välja ei antud. See küll ei tähendanud, et igasugune kontroll õpilaste teadmiste kohta oleks puudunud. Esmalt vene õigeusu koolis, hiljem ka ev.-luteriusu külakoolis olid kasutusel päevaraamatud, kuhu õpetajad tegid iga õpilase vastuste ja puudumiste kohta vastavaid sissekandeid, kuid kokkuvõtlikud tunnistused töö tulemuste kohta puudusid kuni sajandi lõpuni Saaremaa kooliharidussüsteemis.

1880-ndate aastate algul, kuni koolide üleminekuni Rahva-hariduse Ministeeriumi alluvusse ei toonud kooliellu põhjalikke muudatusi. Saaremaal hoogustus sel ajal võistlus ap.-õigeusu ja ev.-luteriusu koolide edasiarendamise küsimuses. Selleks ajaks väljakujunenud koolivõrk ning koolikorraldus jäid suuremate muutusteta Jämaja kihelkonnas jõesse 19.sajandi lõpuaastail ning 20.sajandi alguses.

1 - RAKA, f.1200, nim.1, s.-ü.234, l.109.

2 - Saarialne, 1885, 1.apr.

2.5. Kooliõpikud

Lähemalt käsitletakse õpikuid, mis 19. sajandi jooksul Saaremaa koolides kasutusel olid ning aruannete järgi Jämaja kihelkonna koolides tarvitusel on olnud.

1840.a. aruandest selgub, et vallakoolides enamkasutatavaiks õpperaamatuteks olid usuõpetuse raamatuna piibel ning lauluraamatuna kiriku lauluraamat. Lisaks oli usuõpetuse raamatuna veel ka Väike Lutheri katekismus, mis õpilastele usuliste põhitõdede ääri andis. Sajandi algupoolel on lugemisraamatuna ära märgitud ka O.W.Masingu "Täieline ABD-Ramat"¹. Raamatus on käsuõpetuse ning palvesõnade osa, millele lisandusid ka kaheksa lugemispala.

Alates 1867. aastast leidis vallakoolis kasutatavate õpikute nimekirjas ka eraldi usuõpetuse õpik, milleks oli C.J.Masingi "Piibli Luggud"². 1873.a. koolikatsumise protokollis nimetati Jämaja kihelkonna koolides lisaks eelpool nimetatud raamatule ka usuõpetuse raamatut "Öndsa Lutteruse weikene Katekismus, ära-

1 - Masing O.W. Täieline ABD-Ramat, kust makele luggemist õiete õppida. Trt., 1823.

2 - Masing C.J. Piibli Luggud. Essimenne jaggo, kus on vanna seädusse sündinud asjad Piibli ramatust lühhidelt väljakirjotud, mitme õpetuse sannadega äraselletud ja kuhho veel on monda uut laulo salmi juurepandud. Trt., 1842.

Masing C.J. Piibli Luggude teine jaggo, kuhho on meie Issanda Jesuse Kristusse ello ja Apostlite teud. Trt., 1859.

3 - Schwartz J.G. Koli ramat. Kolme jaggo. Sündinud asjad juttustamine. Esimenne pool. Trt., 1853. Teine pool. Trt., 1861.

selletud M.Körber, endine Anseküla õpetaja".¹ ning rehkendamise õpetamisel kasutatud F.F.Meyeri ja J.G.Schwartzi "Koli ramat".² Kuna seda on märgitud vaid üksikutel aastatel, on põhjust arvata, et matemaatikaõpetus Jämaja vallakoolides eriti järjepidev ja süsteemipärane olla ei saanud.

Kihelkonnakoolis olid kasutusel peamiselt samad õpikud, mis vallakooliski. Usuõpetuse raamatutest kasutati "Öndsa Lutteruse weikene Katekismus, ärraselletud M.Körber", C.J.Masingi "Piibli Luggud" ning piiblit. Lauluraamatutena kasutati kiriku lauluraamatut ning lugemisõpikuna võeti kasutusele ka Püha koguduse pastori J.W.Luce poolt 1807-1812 aastal kahes jaos välja antud "Sarema Jutto ramat".

1871. aastast pärinevatest koolikontrollimise protokolli-dest selgub, et Jämaja kihelkonnakoolis kasutati matemaatikaõpikuna F.F.Meyeri ja J.G.Schwartzi "Arvamisse ehk rehkendamise ramatut".

On vähe tõenäoline, et kihelkonnakoolis põhjalikult tegemist tehti eesti keele grammatikaõpetusega, kuid 1873.a. dokumentides on ära märgitud koolis kasutusel olnud raamatuna ka Ahrensi rahvakeelele toetuv soome-orientatsiooniline eesti keele grammatika "Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes". Ajalooõpikuna kasutati J.G.Schwartzi "Sündinud asjade juttustaminne", mis ilmus "Koliramatu" 7 jaona.³

1 - Körber, M. Önsa Lutteruse weikene katekismus ärraselletud. Kuresaare, 1865.

2 - Meyer F.F., Schwartz J.G. Koli ramat. Teine jaggo. Arvamisse ehk rehkendamisse ramat. Trt., 1852.

3 - Schwartz J.G. Koli ramat. Seitses jaggo. Sündinud asjade juttustaminne. Esimenne pool. Trt., 1858. Teine pool. Trt., 1861.

Saksa keele algteadmiste andmiseks kasutati 1865.a. ilmunud E.W.Schneideri "Saksa keele õppimisse juhhatamine".¹ See raamat andis põhialused saksa keele õppimiseks, kusjuures alustati tähtede õpetamisest (vokaalid ja konsonandid), vaadati lähemalt erinevaid sõnaliike (peasõnad, omadussõnad, asesõnad ja arv sõnad) ning anti ülevaade ka eesti keeles esinevatest kõneviisidest. Raamat oli koostatud sõnaraamatu põhimõttel ning selle selgeksõppimisel võis ta õpilastele küllalt mahuka saksakeelsete sõnade tagavara anda.

Tsarismi venestuspoliitika aktiviseerimisega 1886-87 aasta koolireformi ajal tekkis tõsine vajadus ka korraliku vene keele õpiku järele. Kasutusele võeti A.Lutsu "Esimene vene keele õppimise raamat Eestlastele".² Igapäevase kõne õpetamise seisukohalt osutus see küllalt heaks õpperaamatuks kihelkonnakooli jaoks. Raamat oli jagatud kaheks suureks osaks. Selles õpetuses oli keeleõpetus ühendatud aabitsaõpetusega. Tähe selgeksõppimise järel anti ka terve sõna, millega omakorda moodustati lauseid. Järgnesid kahte liiki harjutused: 1) tähtede õppimise harjutus ning 2) keeleõppimise harjutus. Raamatu kasulikkust eesmärgistas autor ise järgmiselt: "Aabitsa õpetuse ülesanne on õigete healde pruukimine, aga mitte keele õpetus".³ "Keele õpetamine toimugu suusõnaliselt. Ära püüa õppijatele palju õpetada, aga kõik mis õpetad, õpeta põhjalikult selgeks".⁴

1 - Schneider E.W. Saksa keele õppimisse juhhatamine. Trt., 1865.

2 - Luts, A. Esimene vene keele õppimise raamat Eestlastele. Kuresaare, 1887.

3 - Luts, A. Esimene vene keele õppimise raamat Eestlastele. Kuresaare, 1887, lk. 4.

4 - Sealsamas, lk. 6.

Iga jao lõpus anti kordamine, kus korrati nn. "abisõnu" ja "peasõnu". Raamat andis mõningase hulga venekeelseid mõisteid õpilasele, grammatikaosa see õpik eraldi ei andnud.

Kui võrrelda erinevaid kooli - ap.-õigeusu ja ev.luteri-
usu kooli, siis suuri erinevusi kasutuselolevates raamatutes
märgata ei ole. Põhierinevus jäi püsima läbi sajandi vaid usu-
õpetuses. Mõlema usu koolides kasutati õpikutele lisaks krihv-
lit ja koolitahvli (selle puudumisel tumedat uksepinda).
Kihelkonnakoolides oli kirjutusvahendina lisaks krihvlile ka
pliiats. Vihikutesse sellega külakoolides ei kirjutatud, plii-
ats võeti kasutusele kihelkonnakoolis.

Vaadeldes õpikuid, mida kasutati valla- ja kihelkonnakoo-
lis, võib öelda, et siingi silmatorkavaid erinevusi ei olnud.
Arvesse võttes aga õppeainete erinevust neis koolides, lisan-
dus kihelkonnakoolis vallakooli õpikutele veel mõningaid uusi
raamatuid. Nimelt aritmeetika ja kirjutamise õpetus jäid Jämaja
vallakoolides esialgu ebaregulaarseteks ning nende jaoks see-
pärast eraldi õpikuid kasutusele ei võetud, see-eest tehti seda
aga kihelkonnakoolis. Ühe erinevusena teistest kihelkonna-
koolidest võib Jämaja kihelkonna kohta märkida, et kuni sajandi
lõpuni seal süsteemset geograafiaõpetust ei toimunud.

Siiski tuleb märkida, et hoolimata Saaremaa kooliolude
üldisest mahajäämusest ning Jämaja kihelkonna geograafilisest
eraldatusest oli kihelkonnakooli õpetus 19. sajandil küllalt
hea ja järjekindel.

3. 20.SAJANDI 20-30-NDATE AASTATE KOOLIELU SÕRVES

3.1. Sõrve koolid enne uue kooliseaduse väljaandmist

Eesti kodanliku Vabariigi algusaastateks kujunes õppetöö tase Saaremaa algkoolides ebaühtlaseks. See olenes väga palju kooliringkonnast, kooli majanduslikest oludest ja suures osas ka õpetajast. Igas koolis olid need tegurid küllalt isesuguse kaaluga, millest tulenesid ka väga suured erinevused koolide ja kooliringkondade osas.

Nii olid õppetööks vajalikud tingimused Sõrve koolides ebaühtlased ning erinevad. Üheaegselt eksisteerisid kehvad hüttkoolimajad koolihoonetega, mis olid parema järje peale saanud ümberehitamise teel. Tsaariajast päritud koolid olid kehvast olukorras. Täiesti kõlblikud ning õppetööle vastavad koolimajad olid ainult nendel koolidel, mis endiste ministeeriumikoolide jaoks ehitatud maju kasutasid, sest need olid kivehitised. Selliseid maju oli ehitatud Lümandal, Kaarma-Suurevallas, Kärlal, Haamsel, kuid Sõrves neid polnud. Endised ev. luteriusu koolimajad olid enamuses 19.sajandi ehitised ning liialt vanad. Veneusu koolid olid mõnevõrra hilisemad, kuid võrreldes ev.luteriusu omadega polnud nendega lugu Sõrves parem. Vähegi suuremad koolid olid Sõrves I Maailmasõja ajal vene ja saksa väeosade või sõjavangide paigutamise kohtadeks saanud ning seega veelgi tublisti kannatada saanud.

Hoolimata väga erinevatest tingimustest pidid kõik koolid suutma välja anda ühtviisi haritud inimesi. On selge, et

praktiliselt tekkisid siin suured lahknevused ning tegelikult selleni ei jõutud. Arenemistaseme erinevus seisnes selles, et 1918/19 õppeaasta lõpul ei olnud koolides ühtseid tegevusjuhiseid, ühtsed õppekavad puudusid täiesti. Õppevahendeid oli säilinud hoopis vähe ja 1918/19 õppeaasta oli koolitarvete puudumise poolest väga raske aeg. Raamatuid oli mõnikümmend, kusjuures needki peamiselt muukeelsed (vene- ja saksa keelsed). Säilinud trükisõnast oli kõige enam piibleid, testamente, palve- ja lauluraamatuid. Pedagoogilist kirjavara tsaari- ega okupatsiooniajast säilinud polnud. Eestikeelset kirjandust oli hoopis vähe, kuid kõige enam oli Saaremaa ulatuses seda säilinud Sõrves Lõopõllu algkoolis, kus 1905. aastast alates oli koolmeistriks Hindrik Ratas. Kirjandushuvilisena hoolitses ta kõigiti kooli raamatukogu eest ja püüdis lastes raamatute vastu huvi äratada. Selles raamatukogus leidis 65 raamatut. Võrdlusena võib tuua veel ühe kooli - Kailuka, kus algkoolis oli 24 raamatut, ülejäänud koolidel oli kokku säilinud 25 õpperaamatut.¹

Haridustöö osas anti pärast Eesti Ajutise Valitsuse kehtestamist 2. dets. 1918. a. välja koolimäärus.² Kuna koheselt ümberkorralduste läbiviimine koolielus võimatu oli ning õpetöö katkestamine lühiajaliseltki Ajutise Valitsuse poolt soovitatav ei olnud, tuli koolitööd endiselt jätkata ning arvesse võtta koolielu ühtlustamise asjus järgmisi nõudeid

Õpilaste emakeel tunnistada õppekeeleks kõikides Eesti piirides asuvates koolides ja võtta viibimata tarvitusele.

1 - Päevaleht, 1925, 15. mai

2 - Riigi Teataja, 1918, nr. 5.

1 - Riigi Teataja, 1919, nr. 70.

Kõik senised avalikud koolid korraldatakse rahvuseline proportsionaalsuse nõudel ümber, kusjuures rahvuseliselt vähemustel tarviliku õpilaste arvu puhul oma kooli või vähemalt kõrvalklassi loomine võimalikuks tehakse.

Kõikide avalike koolide puhul õpetuse muutmine emakeelseks, mis võimalikult kiiresti peab läbi viidama, hiljemalt 1.01.1919.a.

Võõrkeele õpetamise alustamine alates neljandast õppeaastast, kolmandal õppeaastal võib tänavu alanud keeleõpetust jätkata.

Eesti keel tuleb seadusliku õppeainena sisse seada alates 1.01.1919.a. kõigis mitteeestikeelseis koolides.

Usuõpetuse õpetamine tunnistatakse koolides vabatahtlikuks õppeaineks.

Esimesed täpsemad juhised koolivõrgu korraldamise kohta anti Eesti Ajutise Valitsuse poolt kui kehtivaks sai "Eestimaa koolivalitsuse ajutine korraldus"¹. Selle põhjal koolivalitsuse üksusteks said maa-, maakonna-, valla- ja linna koolivalitsused. Kihelkonna koolivalitsus kaotati ära ja tema alluvuses olevad koolid läksid maakonna koolivalitsuse alla, mis pidi rahvahariduse korraldamise juhtimise enda ülesandeks võtma ühe maakonna piires. Valla koolivalitsuse ülesandeks sai koolivõrgu korraldamise ning koolide materiaalse heaolueest vastutamine.

18.01.1919.a. peeti Saaremaa maakonna haridusvõrgu koosolek, millel arutati maakonna koolivõrgu loomise küsimust. 7-klassiliste koolide suhtes otsustati, et esialgu neid kooli polevat võimalik sisse seada ruumide ja abinõude puudumisel, kuid kolmeklassilise algkooli kõrvale kavandati igasse valda rahvakool IV-VII kooliaasta tarvis. Vallad asusid koolivõrgu

1 - Riigi Teataja, 1919, nr.70.

ümberkorraldamisele õige pea. 27.01.1919.a. toimus Torgu valla hariduskogu koosolek, kus põhjalikult arutati koolivõrgu küsimust Sörves.¹

Enne I Maailmasõda oli koolides oluline usutunnistuses vahetegemine. Sõjaajal õpetaja puuduse tõttu käidi ka ühes samas koolis, kuigi usutunnistuse järgi oleksid lapsed eri koolidesse pidanud kuuluma. Saksa okupatsiooni ajal muudeti koolid interkonfessionaalseks, mille tulemusena võis liita paralleelseid külakooli. See koondamine viidi nüüd lõpule. Põhiline ümberkujundamine valla koolivõrgus toimus kiirelt, jõudes 1923. aastaks lõpule.

Valla hariduskogu koosolekul oli vaatluse all küsimus Kaunispe kooli kohta, mis 1918.a. detsembris suleti kui sakslaste poolt avatud kool. 1919.a. jaanuaris taheti kool siiski uuesti avada, kuna suletud kool ümberkaudsete külade lastel koolikohustuse täitmist segas. 120 kooliskäijat last Rahuste, Kaunispe, Kargi, Ula ja Lööpõllu küladest pidid kooli üle minema, mis aga kooliruumide vähesusel ka Lööpõllus võimatu olevat.²

Küsimus oli ka koolimajades. Nimelt tehti ettepanek, et kehvade kooliolude tõttu kaks palkidest ehitatud koolimaja Mõntu patarei ja Läbaras endise lennumasinate jaama juures saaksid Torgu valla koolivalitsusele maksuta üle antud.³ Valla hariduskogu koosolekul esitati ka ettepanek koolimajade ümberehituse ning parandamise asjus kogusummas 1700 marka, mis jaotati koolide vahel järgmiselt - Vintri koolile 50 M,

1 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 732, l.9.

2 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 732, l.3.

3 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 732, l.9.

Kaavi koolile 100 M, Türju koolile 300 M, Torgu koolile 400 M, Iide koolile 100 M, Mäebe koolile 250 M, Maantee koolile 300 M ja Jämaja koolile 100M.¹

1918/19 õppeaasta oli koolidele Saaremaal küllalt raske, kuna koolid polnud mitu aastat korralikult töötanud, majanduslik olukord osutus endiselt viletsaks. Kooliaasta lõpuks olid koolide hoolekogud loodud ja nende ülesandeks oli valvata koolikohustuse täitmise üle, kuid olukorra parandamise tegelikke võimalusi neil polnud. 1919. aastal Asutava Kogu poolt vastu võetud määrus "Koolikohustuse laiendamise kohta 1919/20 õppeaastal" anti täpsemad ettekirjutised koolikohustuse täitmise kohta. Kooliõpetuse küsimuses otsustas valla hariduskogu, et koolis läbikatsumiseks ja juhatuse andmiseks tulevad lapsed kokku edaspidi kuu viimasel laupäeval kell 2-4 peale lõunat.

Küsimuse all oli ka vallakoolide õppetöö aegade ühtlustamine. Hommikuse töö alguseks otsustati määrata kell 9.² Rohkem eriarvamusi ja hiljem tegelikkuses esinevat ebaühtlust ilmses õppetöö alguse ning lõpetamise kohta. Nii algas I poolaasta erinevates koolides erineval ajal - mõnel pool 1. oktoobril, ka aga kuni 10. oktoobrini ja kestis 22. või 23. detsembrini. II poolaasta algas eelmisest täpsemalt - peamiselt 7. jaanuaril, kuid koolitöö lõpp oli sellevõrra erinevam - mõnel pool 22. maist, paiguti 25. maini.³

Koolihooned olid vanad, väikesed, madalad ja viletsad. Paljud koolimajad töötasid selleks kohandatud hoonetes, koolitööd tehti ka üürikambrites. Tavaline oli ehitus, kus oli olemas suurem ruum klassitoaks, köök-tuba õpetaja korteriks,

1 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 732, l. 20.

2 - ORKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 732, l. 9.

3 - ORKA, f. 2013, nim.1, s.-ü. 758, l. 47.

esik üleriinetele ning kamber õpetaja toidu tarvis. Enamjaolt olid need õlg- või rookatustega majad, millel puudusid piirdeaiad ning õuepuud. Sõrves olid sellisteks näiteks Iide ja Kaavi koolid.¹ Koolide kõlblikkuse tase oli tihedalt seotud nende majade ehitamisajaga. Saaremaa koolimajad olid ehitatud küllalt kaua aega tagasi ja hiljem oli parandustöid teostatud minimaalselt (vt. tabel 4). Sellest ka nende suur majanduslik mahajäämus ja kasutamiskõlbmatus.

Tabel 4

Koolide ehitamine Saaremaal 19. sajandil²

aeg	enne 1800	1800-1830	1830-1850	1850-1860	1860-1870	1870-1880	1880-1890	1890-1900	1900-1910	1910
	1800	1829	1849	1859	1869	1879	1889	1899	1909	1919
Kooli- majade arv	1	2	1	3	5	19	19	7	19	10

1.02.1919.a. toimus Torgu vallamajas valla hariduskogu koosolek, kus vaadati läbi Kaunispe kooli küsimus. Otsustati Kaunispe kool avada.³ Kooliõpetaja kohale valiti Peeter Häng, kes juba möödunud aastal selle koha peal töötanud oli.

Koolitöö üle pidid kontrolli teostama vallavanemad, kes käisid ka koole revideerimas. Torgu vallas oli sellesse ametisse valitud K. Lember, kelle kohuseks oli igal aastal enne koolitöö algust esitada koolikohustuslikuks saanud laste nimestik ning kätte toimetada koolmeistrite palk. 1918/19. kooliaasta aruandest Saare maakonnaavalitsusele selgab, et paljud koolikohustuslikud õpilased ei täitnud oma koolikohustust

1 - Johan Vipi suuline teade.

3 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü.732, l. 7.

2 - ORKA, f.1108, nim.4, s.-ü.1264, l.80-90.

kuigi järjekindlalt. Eriti märgatav oli see kevad- ja sügis-perioodil, talviti olukord paranes. Korrapäratu kooliskäimine tõttu suleti Torgu kool sel aastal ametlikust koolitöö lõpust varem. 1919/20. õppeaastal oli ära märgitud peaaegu kõigis Torgu valla koolides teatud hulk õpilasi, kes õppetöö alguseks 1. oktoobriks kooli polnud ilmunud. Neist enamus oli kooli jõudnud ajavahemikus 1. oktoober kuni 15. oktoober ning puudumise põhjuseks oli peamiselt karjas käimine ja põllutööd.¹ 1919.a. käis Torgu vallas koolis 261 poissi, 254 tüdrukut, kelledest koolikohustust ei täitnud 119 poissi ja 138 tüdrukut (kokku 257 last)². See näitab, et Saaremaa üldise koolikohustuse mittetäitmise osas oli Torgu vald kogu Saare maakonna ulatuses 5. kohal valdadest koolikohustust mittetäitvate laste arvu poolest. Kõige suurema koolis mittekäivate laste arvuga piirkonnad olid Lööpõllu, Iide, Karuste, Tärju, Mäebe külad.³

Õpilaste tervisliku seisundi väljaselgitamiseks laskis Saaremaa maakonnaavalitsuse tervishoiu osakond trükkida lende lehti hügieenikäskude ja hoiatustega, saadeti välja teatelehti. Sõrve koolides leiti palju nakkuslikke haigusi - sügelistesse haigestunud lapsi, ära märgiti ka silma marjahagust ning mitmesuguseid söödikuid. Koolilaste tervise kaitseks tehti 1919. aastal kaitsepookimisi. Samuti märgiti ära suur arv puudumisi päevade järgi. Näiteks Torgu- Iide koolis märgiti õpilaste poolt puudunud päevade üldarvuks õppeaasta vältel 638 päeva, need kõik põhjusega. Põhjuseks olid 564 puhul haigused, 96 korral kodused olud ning 38 päeva

1 - ORKA, f.1108, nim.4, s.-ü. 1249, l.1-248.

2 - ORKA, f. 2013, nim.1, s.-ü.756, l.106.

3 - ORKA, f.2013, ,im.1, s.-ü.,759, l.60.

vaeusega põhjendatud puudumist.¹ Jämajas märgiti kokku 1142 puudumispäeva õppeaasta kohta, neist valdav enamus haiguse tõttu. Mõjuva põhjusega puudumise eest ootas trahv ja trahvitavaid leidis Sörveski. 1919/20 õppeaastal trahviti Torgu vallas kahte isikut kokku 11 marga ulatuses, kusjuures trahvisumma tasus neist ära vaid üks 3 marga ulatuses.²

Kooliskäijate laste vanus oli esialgu küllalt kõikumine ja ebaühtlane. Nii käis I klassis õpilasi alates 7 eluaastast kuni erandina 14 eluaastani. II klassis kõikus laste vanus 10-13. aasta ja III klassis oli lapsi 10.-14. eluaasta piires.

Koolimajade olukorra parandamise kohta tõi abi maakonna koolivalitsuse juhataja Mihkel Kommel, kes soovitas ära kasutada vanu mõisahooned. 9. ja 10. juunil 1919. a. otsustati maakonna koolivalitsuse juhataja M. Kommeli ettepanekul mõisamaad ja majad koolide käsutusse anda. Torgu vallas anti koolide käsutusse Kaunispe mõisast 7 tiinu maad ja Torgu kirikumõisast 7 tiinu maad, Mõntu mõisast 7 tiinu maad. Sellega said maakasutajateks õpetajatest Mõntus või Põdral 3 õpetajat üldsummas 7,5 tiinu põllumaad, Jäma kirikumõisas 2 õpetajat üldsummas 5 tiinu, Kaunispe 2 õpetajat 5 tiinu ja Torgus 2 õpetajat üldsummas 5 tiinu põllumaad. Tegelikult need koolimaad anti suuremas enamuses koolidele, kuid nende kasutuselevõtmine oli pikaajaline protsess.

Mõisamajade üleandmisplaane koolidele oli mitmeid. Näiteks Allikka mõisa ruumide kasutamine Lõopõllu või Kaunispe kooli ruumidena, samuti Mõntu kooli ülekolimine Mõntu mõisa.

1 - ORKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 758, l. 47.

2 - ORKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 758, l. 50.

Siiski see praktiliselt kasjāi hoopis kasutamata või viibis 20-ndatesse aastatesse.

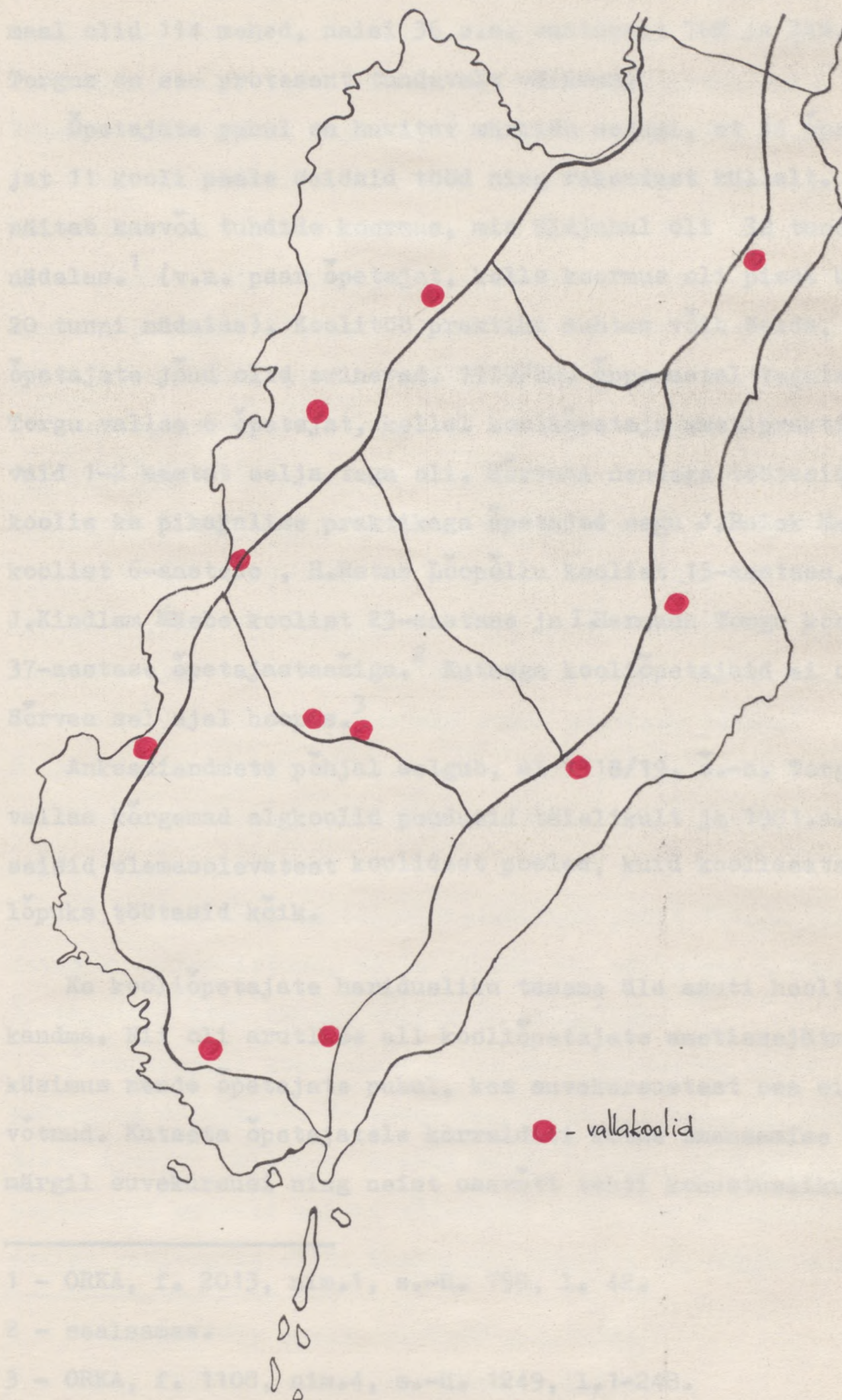
18. septembril 1919 arutati valla volikogu koosolekul koolide ühendamise küsimust.¹ Ettepanekuid tehti Mäebe, Kaavi, Sääre koolide ühendamiseks Mõntu mõisa, Lõopõllu ja Kaunispe koolide ruumideks soovitati kasutada Allika mõisa ruume, Jä-maja kooli üleviimist Jämaja kirikumõisa ja Torgu ning Iide kooli ühendamist. Viimane ettepanek võetigi vastu ja 19. septembril 1919.a. ühendati Torgu ja Iide koolid nimeliselt, kuigi õppetöö jäi kestma mõlemasse kooli eraldi.² Maakonna-valitsuse poolt koolide ühendamise ja sulgemise mõte oli seotud vähese koolilaste arvuga, kus õpilaste arv ei ületanud 20 õpilast ning lähem kool asus mitte enam kui 3 versta kaugusel.

1919/20 õppeaastal tegutsesid Torgu vallas järgmised koolid: Vintri, Kaavi, Karuste, Lõopõllu, Türju, Torgu-Iide, Kaunispe, Mäebe, Maantee, Jämaja (vt. joon. 7). Internaati ei olnud olemas üheski koolis kogu valla ulatuses. Siiski oli üks kool, kus lapsed mõnikord ööselgi olid. Selleks oli Jämaja kool, kus tavaliselt ööbis 3 poissi ja 4 tüdrukut.³ Seega tegutses 11 vallakooli 14 kooliõpetajaga. Kooliõpetajate koosseis oli kindlalt meessoo kasuks säilinud - 13 mees- ja 1 naisõpetaja (Maria Endrikson Iide koolis). Pisut erandlik tundub selline olukord kui vaadelda Saaremaa teiste valla-koolide õpetajate soolist koosseisu, Kogu Saaremaa ulatuses on naiste osakaal märksa suurem kui seda oli Torgu vallas.

1 - ORKA, f. 2013, nim.1, s.-ü. 732, l.47.

2 - ORKA, f. 2013, nim.1, s.-ü. 754, l.40.

3 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 758, l.50.

Joon.7. Koolivõrk Sörves 1919/20. õppeaastal

Nii näitavad 1919.a. aruanded, et 150 kooliõpetajast Saaremaal olid 114 mehed, naisi 36 s.o. vastavalt 76% ja 24%. Torgus on see protsent tunduvalt väiksem.

Õpetajate puhul on huvitav märkida sedagi, et 14 õpetajat 11 kooli peale õeidsid tööd ning rakendust küllalt. Seda näitab kasvõi tundide koormus, mis üldjuhul oli 32 tundi nädalas.¹ (v.a. paar õpetajat, kelle koormus oli pisut üle 20 tunni nädalas). Koolitöö praktika suhtes võib öelda, et õpetajate jõud olid erinevad. 1919/20. õppeaastal tegutses Torgu vallas 6 õpetajat, kellel kooliõpetaja ametipraktikat vaid 1-2 aastat selja taga oli. Kõrvuti nendega töötasid koolis ka pikaajalise praktikaga õpetajad nagu J. Raisk Maantee koolist 6-aastase, H. Ratas Lõopõllu koolist 15-aastase, J. Kindlam Mäebe koolist 23-aastase ja I. Hermann Torgu koolist 37-aastase õpetajastaažiga.² Kutsega kooliõpetajaid ei olnud Sörves sel ajal hoopis.³

Ankeediandmete põhjal selgub, et 1918/19. õ.-a. Torgu vallas kõrgemad algkoolid puudusid täielikult ja 1931.a. seisis olemasolevatest koolidest pooled, kuid kooliaasta lõpuks töötasid kõik.

Ka kooliõpetajate haridusliku taseme üle asuti hoolt kandma. Nii oli arutluse all kooliõpetajate ametissejätmise küsimus nende õpetajate puhul, kes suvekursustest osa ei võtnud. Kutseta õpetajatele korraldati kutse omandamise eesmärgil suvekursusi ning neist osavõtt tehti kohustuslikuks.

1 - ORKA, f. 2013, nim.1, s.-ü. 759, l. 42.

2 - sealsamas.

3 - ORKA, f. 1108, nim.4, s.-ü. 1249, l.1-248.

Esimesed kursused toimusid 1919.a. Kuressaare gümnaasiumis. Kursustele mitteilumumise järel esitati Torgu valla õpetajatest neli, kelle puhul ametissejätmine küsitavaks sai.¹ Nendeks olid Vintri algkooli õpetaja Kristjan Praakel (38-aastane, vallakooli haridusega, ametis olnud 8 aastat, perekonnaliikmeid 7); Karuste algkooli õpetaja Jüri Undrest (38-aastane, kihelkonnakooli haridusega, ametis olnud 10 aastat, perekonnaliikmeid 10); Iide algkooli õpetaja Mart Vant (49-aastane, kihelkonnakooli haridusega, ametis olnud 20 aastat, perekonnaliikmeid 7) ja Türju algkooli õpetaja Hindrik Õunpuu (46-aastane kihelkonnakooli haridusega, ametis olnud 8 aastat, pereliikmeid 5). Kuna kõik eelnimetatud esitasid oma puudumiste kohta seletuskirjad küllalt veenvate põhjendustega - majanduslikult raske olukord ja leivamure perekonnas, siis vallandamisotsust ei tehtud, vaid neid lubati üheks aastaks edasi ametisse jääda.² Siiski leidis Torgu vallas neidki õpetajaid, kes 1919-21 suvekursused kaasa tegid ning seeläbi algkooliõpetaja kutse said (vt, tabel 5).

Õpetajad said haridusministeeriumi poolt fotoga varustatud kutsetunnistuse, mille alusel oli neile kui kutsega õpetajatele ette nähtud mõningane palgalisa.

Tsaariaegsel koolmeistril oli suur soodustus olnud - pääsemine sõjaväest. Vahepeal see eelis oli kadunud, kuid Eesti Ajutine Valitsus taastas selle eelise. 1920.a. 10. septembril kutsuti siiski sõjaväkke neid, kes mobilisatsioonist vabastatud olid. Saaremaalt kutsuti sõjaväkke sund-

1 - ORKA, f.1108, nim.3, s.-ü.421, l.6-13.

2 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü.732, l.26-43.

aega teenima 14 õpetajat, sealhulgas Sõrve koolmeistritest Peeter Häng ja August Mälk. P. Häng sai allohvitseriks, A. Mälgust sai väeosas kantseleitöötaja. 1922. a. võisid nad taas koolitööle asuda.

Tabel 5

Algkooliõpetaja kutsega õpetajad Torgu
vallas 1921. a.¹

Nimi	Sünniaeg	Kool	Koolitöö staaz
Eduard Aru	5.02.1889	Kaavi	3 a
Peeter Häng	6.08.1900	Kaunispäe	3 a
Eduard Punab	1.10.1896	Torgu	5 a
Hindrik Ratas	16.10.1887	Lööpõllu	16 a

Kooliõpetuse mõningase paranemise, kuid esialgu veel küllalt ebakindla arengu märke kannavad endas ka teatud õpilaste edasijõudmisest 1919/20 õppeaastal. Mitteedasi-
jõudnutest märgiti peamiselt matemaatikas, koduloos ja emakeeles.

Poolteist aastat oli koolielu juhitud ainult haridus-
ministeeriumi ringkirjade ja määruste järgi. Koolikorral-
duse uueks seaduslikuks aluseks sai "Avalikkude algkoolide
seadus", mis võeti vastu 7. mail 1920. a. Asutava Kogu poolt.²

1 - ORKA, f. 1108, nim. 3, s.-ü. 421, l. 6-13.

2 - Riigi Teataja, 1920, nr. 75/76.

3.2. 1920.a.avalike algkoolide seaduse mõju koolielu arengule

Sõrve koolielu muutus avalike algkoolide seaduse väljaandmisega 1920. aastal.¹ Võrreldes varasemaga nähti uues kooliseaduses ette:

Algkool moodustab ühtluskooli esimese järgu, on emakeelne, ilma usuõpetuse ja maksuta.

Algkoolid jagunevad õpilaste emakeele järele, kusjuures õpilaste emakeel arvatakse nende rahvuse järele.

Lapsed, kes õppeaasta alguseks 7 aastat vanaks on saanud, on kohustatud algkooli astuma. Erandina võivad üksikud lapsed ka hiljemini kooli astuda kui selleks on mõjuvad põhjused nagu kauakestev haigus või hiline kehaline või vaimline arenemine.

Koolikohustus kestab kursuse lõpetamiseni või mittelõpetamisel 16.a. vanuseni.

Lapsed, kes kodus, erakoolis või muul teel õpetust saavad, mis mitte alamal ei seisa avaliku algkooli õpetusest, vabastatakse avalikus algkoolis käimisest maakonna- või linna- koolivalitsuse poolt kohaliku koolivalitsuse ettepanekul.

Koolikohustuse täitmise järele kooliringkonnas valvab kohalik koolivalitsus.

Õpilaste korraliku kooliskäimise üle valvab koolihoolekogu, kellele koolijuhataja on kohustatud igal nädalal õpilaste puudumise üle teateid andma.

Koolist puudunud päeva eest (mõjuva põhjuseta) kehtib rahatrahv 1-20 marka päeva eest. Maksmatajätmisel oli arest

1 - Riigi Teataja, 1920, nr.75/76.

kuni 2 kuud.

Mitmekordse trahvi järele ikka ebakorrapärase kooliskäimise korral võidakse laps teise perekonda üle anda.

Vaesuse puhul peab abistama kohalik kogukond.

Koolikohustuslikke lapsi ei tohi õppeajal võtta palgali-sele tööle. Rikkumise trahv 100-1000 marka või arest kuni 3 kuud.

Algkooli kursus kestab 6 õppeaastat.

Tegelik õppetöö peab kestma vähemalt 35 nädalat.

Algkool asutatakse ja peetakse ülal valla poolt.

Iga koolimaja juures peab olema tarviline osa maad õpilaste võimlemise ja mänguplatside ja õuema jaoks vähemalt pool tiinu kooli kohta.

Üksiku algkooli tegevust juhib ja korraldab koolijuhataja, õpetaja, pedagoogika nõukogu, kooli hoolekogu.

Õppeainete üldise laadi ja ulatuse määravad ära haridus-ministeeriumi poolt maksmapandavad õppekavad.

Õpilaste normaal arv klassis on 40. Kaks ühendatud klassi võivad olla kokku 40 õpilasega.

Igas koolis peavad olema raamatukogud.

Kehaline karistus on keelatud.

Esimese klassi võetakse ilma eelhariduseta, järgmistesse aga eelmiste klasside kursuse läbiõppinuid.

Algkooli kursuse lõpetajale antakse sellekohane tunnistus.

Algkooli õpetajaks võib valida isikuid, kes on lõpetanud õpetajate seminari või kursuse, ehk kesk- või kõrgema õppe-asutuse lõpetajaid, kellel on õpetaja kutse. Seni kui puudub tarvilik arv sellele paragrahville vastavaid õpetajaid, võib valida ka isikuid, kes hariduslikult vastavad sellekohastele ajutiselt maksvatele nõuetele.

66
Kooli hoolekogu ülesandeks on hoolitseda kooli eest üldse, iseäranis tema majandusliku külje eest.

Seaduse elluviimise kohta andis valitsus erimääruse¹, milles öeldi:

Seadus viiakse ellu 1920/21 õppeaasta algusest kõigis osades.

Kõik senised avalikud algkoolid (endised valla-, ministeeriumikoolid jne.) nimetada 1920/21 õppeaasta algusest algkooliks.

Koolikohustuslike laste vanuse piir hakkab maksma järguliselt. Esialgu on kohustatud kooli astuma need lapsed, kes on 9 aastat vanaks saanud. Koolikohustuse laiendamine 8- ja 7-aastaste laste peale sünnib valitsuse otsusega.

Esialgu kehtib kooliaeg kuni 15 aasta vanuseni.

6-aastase algkooli ja täienduskooli elluviimine sünnib järkjärgult. 1919.a. 19. septembril Asutava Kogu määrusega maksmapandud sunduslik 4-aastane algkool on maksev ka järgnevatel aastatel. V, VI õppeaasta määratakse sunduslikuks eraldi otsusega.

Avalike algkoolide seaduse elluviimisega kaotavad oma maksuse kõik endised algkooli kohta käivad seadused ja määrused.

Avalike algkoolide seaduse ulatuse elluviimise viimaseks tähtajaks on 1. jaanuar 1930.

1920.a. kooliseaduse vastavust tegelikkusega näitavad kõige paremini koolide revideerimisaktid järgnevatel aastatest.

1921/22 õppeaastal töötas Torgu vallas 11 algkooli - Vintril, Torgu-Iidel, Kaavil, Karustel, Lööpõllus, Rahustel, Türljul, Mäebel, Maanteel ja Jämajas. Koolinõunik J. Koppeli hinnangu järgi on neist Kaavi kool (õpetaja E. Aru) heaks tunnistatud,

1 - Riigi Teataja, 1920, nr. 153/154.

rahuldavaks peetud Türi, Torgu-Iide, Mäe ja Jäma kooli ning nõrkadeks koolideks arvatud Karuste, Maantee, Lõopõllu, Rahuste ja Vintri koolid. Majanduslikult kõige nõrgematele anti laenu koolimajade parandamiseks, kuna hooned on väikesed ja täiesti kõlbmatud koolitööks. Samal ajal võeti 4. juulil 1922.a. üles vallanõukogu koosolekul ka Mõntu mõisa härrastemaja äraostmise küsimus. Arhitektiks, et majas mõningaid ümberkorraldusi läbi viia, sai arhitekt Anderson.¹ Esimene konkreetne samm Saaremaa koolidele endiste mõisahoone ostmisega ja veel uute koolimajade ehitamiseks riiklikust ehitusfondist laenu saamiseks tehti 30.09.1922.a., mil Torgu vallale 429 000 marka laenati. Esimene suur uus koolimaja, mis Saaremaale ehitati, oli Sõrves Lõopõllu. Eeltööd selle ehitamiseks oli tehtud juba 1920. aastal,² kuid maja ise valmis 1924.a. (vt. foto 3). Ehituslaenu oli kokku võetud 2000 000 marga ulatuses. Tööde korraldamise ja juhatamise mured olid juhataja Hindrik Ratase õlul. Maja tuli ühekorru-seline puuehitus. Kogemuste puudumise ja ehituse käigus tehtud eksisammude tõttu said klassiruumid väikesed uue maja kohta. 14. septembril 1924.a. toimus Lõopõllus kooli sisseõnnistamine.³

Mõntu kool nähti ette 1923. aastaks 6-klassilisena käiku anda. Asjade korraldamist asus juhtima õpetaja A. Mälik, kellest hiljem sai ka kooli juhataja. Vaatamata takistustele anti 1923.a. suveks Mõntu mõisa härrastemaja hoone algkooli kasutusse.

1 - ORKA, f. 2013, nim.1, s.-ü. 822, l.8-10.

2 - ORKA, f. 2013, nim.1, s.-ü. 799, l. 8.

3 - ORKA, f. 2013, nim.1, s.-ü. 799, l.173.

Foto 3. Lõopõllu koolimaja (1936.a.)

Koolikohustuse täitmisega ei saanud seadusjärgselt õppetööd vaadates sugugi rahule jääda. 1920.a. Torgu vallas olevate kooliealiste laste ja kooliskäijate laste kohta antud aruandest selgub, et kooliealiste laste arv ulatus 943-ni, neist koolis käis 525. Seega koolikohustust mittetäitvate arv oli 318, neist

7-aastasi	90	12-aastasi	9
8-aastasi	65	13-aastasi	18
9-aastasi	10	14-aastasi	15
10-aastasi	11	15-aastasi	41
		16-aastasi	53 ¹

1921/22 õppeaastal esines igas algkoolis veel mitmeid õpilasi, kes mõnes aines edasi ei jõudnud. Õppeainetest olid nendeks enam rehkendus, õigekiri, vene keel. Keeleõpetus oli valdavalt võõraks keeleks vene keel, mida on märgitud Lööpõllu, Kaavi, Iide, Torgu, Vintri koolides rahuldaval tasemel õpetatavat. Igasugune võõrkeeke õpetus puudus esialgu täiesti Kaunispe koolis.²

Kuigi koolide korralduses toimus muutusi, oli olukord siiski endiselt ebaühtlane. Nii konstanteeriti 1922.a. revideerimisaktis, et Maantee koolis, kus õpetajaks oli Juhan Raisk (seal alates 1914.a. õpetajaks), olla koolitöö väga ebakorrapäraselt sisse seatud. Koolinõuniku kohalesaabumisel olla kool koguni suletud olnud.³

Samaaegselt märkis koolinõunik väga tugeva kooli olevat Kaavi kooli, kus õpetajaks oli alates 1919.a. Eduard Aru. Seal

1 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü.759, l.60.

2 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü.798, l.3-264.

3 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü.798, l.5.

peetud heal järjel olevaks nii kooli majanduslikku järke, õppevahendite hulka kui teadmiste taseme olemasolu. Kooli sisustus oli igati korralik, läbimõeldud ning tarvilikud vahendid olemas, kooli inventari hulgas oli isegi klaver.¹ Ka õpilaste hulgas oli õpetaja Aru väga hinnatud ning omas suurt autoriteeti.²

1922.a. räägiti ajalehes "Saarlane" kooliõpetajate hariduslikust tasemest, millega sugugi rahule ei jäänud. Tarvis oli tööjõulist, teaduslikult tugevat õpetajaskonda. Kooliõpetajate ettevalmistuslik külg paranes tunduvalt tänu korraldatud suvekursustele, mille tulemusena oli 1921.a. Torgu vallas neli kutsega õpetajat (vt. tabel 5). Oma kvalifikatsiooni tõstmas käisid 1925.a. Sõrvest Tartu Ülikooli juures korraldatud saksa keele ajutistel ettevalmistuskursustel Lydia ja Peeter Häng³, inglise keele aineõpetaja kutse omandas August Mälk.⁴

1927.a. lõpetas Saaremaa Ühisgümnaasiumi juurde avatud pedagoogilise haru Jüri Matt.⁵

Hoolimata tulemuslikest ametihariduse poole püüdlemisest, on Sõrve kooliõpetajate tööde ning tegemiste kohta säilinud ka mõningasi ametist tagandamise teateid. Nii kirjutati ajalehes "Meie maa", et maakonna haridusnõukogu koosolekul arutati Torgu valla Mäebe õpetaja Juhan Kindlami ametist tagandamise küsimust.⁶

1920.a. alates oli Juhan Kindlam Mäebe koolis tööl. Sama aasta aprillikuus oli maakonna haridusosakonna juhataja M. Kommel aval-

1 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 798, l.259.

2 - Sophie Aaslaiu suuline teade

3 - ORKA, f.1108, nim.3, s.-ü. 430, l. 509-514.

4 - ORKA, f.1108, nim.3, s.-ü.430, l.656.

5 - ORKA, f.1108, nim.4, s.-ü.210

6 - Meie maa, 1923, 20.jaan.

danud J. Kindlamile laitust koolitöö omavolilise katkestamise, mõne aja pärast puudunud koolipäevade ebaõige kirjapanemise eest. 1922.a. detsembris olid õpilased koolimaja suletud uste taga pakasega külmetanud, juhataja-õpetaja J. Kindlam maganud sel ajal joobnult klassitoas. Asja arutamisele kooli hoolekogu koosolekul ja maakonna haridusnõukogus J. Kindlam ei ilmunud. Seda kõike arvesse võttes otsustatigi ta ametist vahastada. Talle tehti ettepanek ise lahkumisavaldus esitada, et ta pensioniõigust ei kaotaks. Kindlam esitas selle avalduse ning lahkus õppetöölt 1. märtsil 1923. aastal.

Järkjärguline üleminek kohustuslikult 4-klassiliselt koolitüübilt 6-klassilisele jõustus aegapidi ka Torgu vallas. 1924/25 õppeaastal tegutses Sörves seitsmest koolist kolm 3-klassilistena - Karuste, Rahuste, Vintri algkoolid, kolm 4-klassilistena - Lööpõllu, Torgu-Iide, Tūrju-Jāmaja algkoolid ja üks 6-klassilisena - Mõntu algkool.

Juba järgmisel koolitalvel s.e. 1925/26 tegutses Lööpõllu algkool 5-klassilisena. Klassikomplektide arvukus 20-ndate aastate keskpaigas jäi eri koolides küllalt erinevaks ja oli vastavuses ka klasside arvuga. Nii näiteks Mõntu kool töötas viie-, Lööpõllu kolme-, ülejäänud kõik ühe klassikomplektiga, arvesse võttes seda, et nimeliselt ühendatud koolides nagu Torgu-Iide, Tūrju-Jāmaja, tegutseti kahes erinevas koolimajas.

Õpetajate soolises koosseisus kasvas naiskooliõpetajate arv neljale (Tūrju, Mõntu, Lööpõllu koolides) 11 meesõpetaja kõrval.¹ Hoolimata õpetajate arvu suurenemisest jäi keskmine töökoormus peaaegu samaks mis 4-5 aastat tagasi, kuna klasside ja kooliskäijate laste arv oli tunduvalt tõusnud. Õpetaja keskmiseks koormuseks oli umbes 30 nädalatundi.²

1 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü.854, l.18-26.

2 - Sealsamas.

Õpilaste edasijõudmise kohta märgiti 1924/25 õppeaastal mitte-edasijõudnutest Torgu-Iide algkooli, kus kaks II klassi tüdrukut väga nõrga edasijõudmise tõttu samasse klassi jäeti. Mõntu algkoolis märgiti klassikursuse kordamajäänute protsendiks 16,22%.¹

1920.a. kooliseaduse maksimahakkamisega kehtestati algkool ilma usuõpetuseta. Nii toimus see 1923.a. rahvahääletuseni, mille tulemusena usuõpetus muudeti seadusega koolidele kohustuslikuks õppeaineks. Torgu vallas algkoolide tegelikus koolielus see erilisi muudatusi sisse ei toonud, kuna usuõpetus säilis koolitundide hulgas endiselt. Kooliõpilased õppisid usuõpetust vabatahtlikult, õpetamine toimus interkonfessionaalsel alusel. Usuõpetuse õpetamisel olid olulise tähtsusega õpetajad ise, kelledeks võisid olla ka veneusu preestrid, kes vaimulikkudes seminarides preestri kutse kõrval samuti õpetaja kutse olid omandanud. Nii töötasid Torgu valla algkoolides preestrid Ivan Hermann ja Vassili Russ alates 1.01.1925.a. (Torgu-Iide algkoolis)². (vt. foto 8)

20-ndate aastate keskpaiga üheks suuremaks sündmuseks Torgus sai Lööpõllu kooli 100.aastase juubelipäeva pühitsemine 14.mail 1926.a. Selle pidustuse kohta on teadaolevail andmeil lähemal teateid säilinud ainult ajakirjas "Kodu".³

1926.a. hakkas vallas tööle teinegi kool 6-klassilisena - Lööpõllu algkool. 1928-1930 ei ostetud ega ehitatud ühtegi uut algkooli maja. Karustele ehitati küll uut koolihoonet, kuid see valmis 1933.a. sügiseks.

Kümnendi lõpuks oli koolivõrk vallas välja kujunenud järgmiselt: Mõntus ja Lööpõllus, Torgu-Iide ja Türu-Jämaja 6-klassi-

1 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü.754, l.563.

2 - Johan Vipi suuline teade

3 - Kodu, 1926, nr.6.

lised algkoolid Rahuste, Karuste ja Vintri algkoolid 4-klassilisen¹ (vt. lisa 10, joon. 8). Sealjuures Torgu-Iide ja Türi-Jäma koolid tegutsesid 2-komplektilistena ning asusid seetõttu eraldi olevates koolimajades. Ka Mõntu koolis töötas üks klassi-komplekt mõnda aega eraldi majas Kaavil, 1922-31 kokku koondatult.

Koolivõrgu väljakujunemisel jäi esialgu püsima erijoon, et ühegi valla algkooli juurde ametlikult internaati polnud kavandatud. See on küllalt põhjendatud ning mõistetav, kuna tihedama asustusega maa-ala ja külade suhtes ei asunud koolimaja kaugemal kui 3 kilomeetrit. Nii osutus enamikel koolilastest võimalikuks oma koolitee igal päeval kodust käia ja internaati ei peetud vajalikuks.² See küsimus sai aktuaalseks Kaavi kooli ajutise seisumise jäamisega, mil korral Mässa ning Kaavi küla õpilaste koolitee pikenes tunduvalt, kuid Kaavi kooli taasavamisega see probleem kadus.

Kooliõpetajate soolises koosseisus erilisi nihkeid ei toimunud, kuid kutse omandamise osas olid kümnendi ulatuses muutused märgatavad. Kui 20-ndate aastate algul ei töötanud Torgu valla algkoolides ühtki kutsega õpetajat, siis 1928/29 õppeaastal töötas teadaolevail andmeil 14 õpetajast (9 meest ja 5 naist) vaid kaks kutseta õpetajat.³ Üks naisõpetaja - Margarete Salong Vintri oli 1929/30 jõudnud koguni juhataja seisusesse.⁴

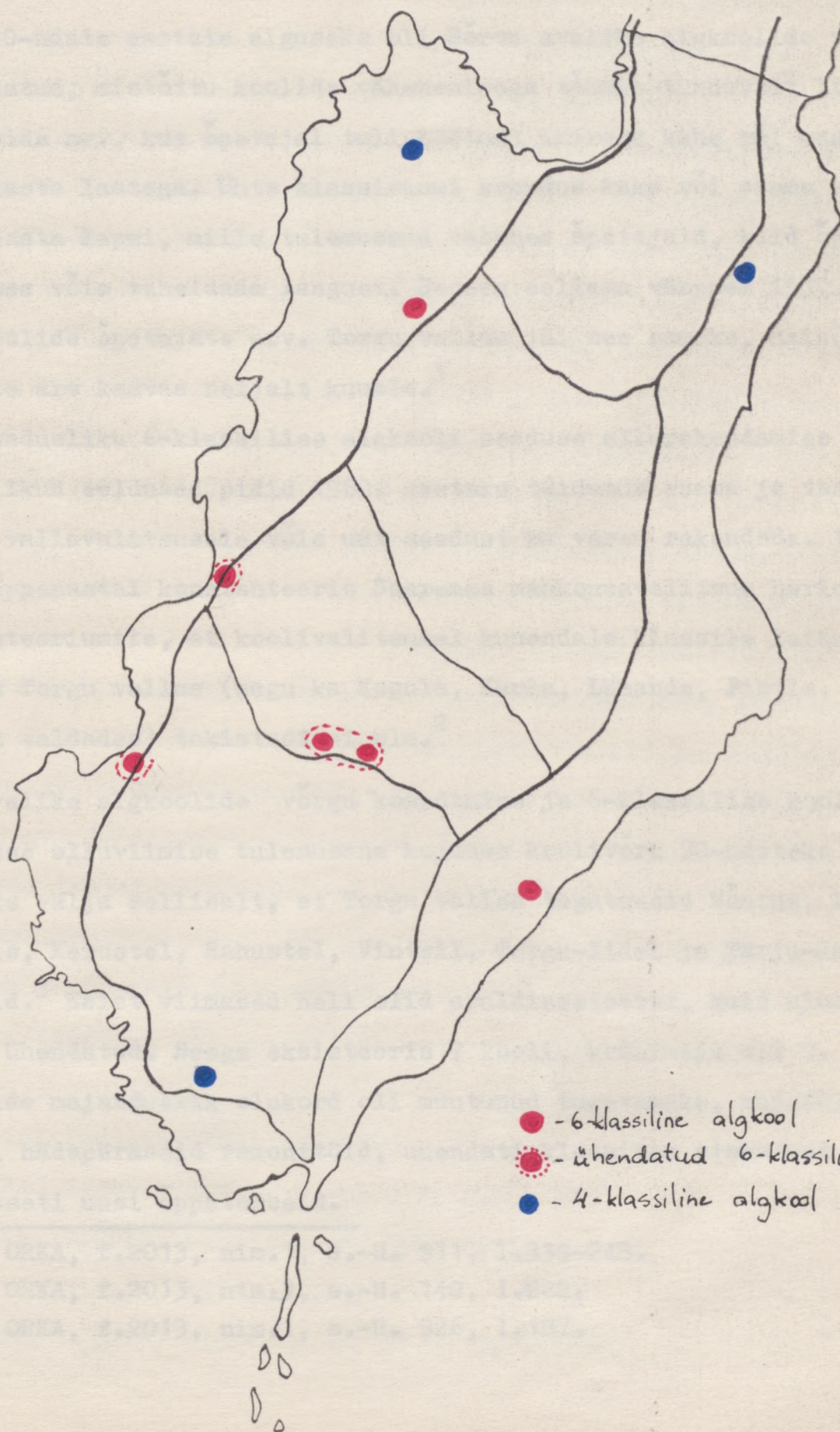
4-klassilise kohustusliku koolihariduse elluviimine oli Torgu vallas andnud märgatavaid tulemusi Sørve koolikorralduse ning rahvakoolide arendamisel.

1 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 911, l. 222-234.

2 - Sophie Aaslaiu suuline teade.

3 - ORKA, f.2013, nim. 1, s.-ü. 911, l. 102-110.

4 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 911, l. 234.

Joon. 8. Koolivõrk Sörves 1920-ndate aastate lõpus

3.3. Haridusolud 1930-ndail aastail

30-ndate aastate alguseks oli Sõrve avalike algkoolide võrku koondatud, mistõttu koolide vähenemisega tõusis tunduvalt liitklasside arv, kus õpetajal tuli töötada korraga kahe või enama õppeaasta lastega. Ühte klassiruumi koondus kaks või enama erineva õppeaasta lapsi, mille tulemusena vabanes õpetajaid, kuid õppetöö tasemes võis taheldada langust. Seoses sellega vähenes 1930.a. algkoolide õpetajate arv. Torgu vallas jäi see samaks, naisõpetajate arv kasvas neljalt kuuele.¹

Sundusliku 6-klassilise algkooli seaduse ellurakendamise vajalikud eeldused pidid 1930. aastaks täidetud saama ja vastavalt vallavalitsusele võis uut seadust ka varem rakendada. 1930/31. õppeaastal konstanteeris Saaremaa maakonnaavalitsus haridusministeeriumile, et koolivalitsusel kuuendale klassile laiendamises Torgu vallas (nagu ka Kogula, Kärla, Lümända, Pihtla, Pärsamaa valdades) takistusi ei ole.²

Avalike algkoolide võrgu koondamise ja 6-klassilise koolikohustuse elluviimise tulemusena kujunes koolivõrk 30-ndateks aastateks välja selliselt, et Torgu vallas tegutsesid Mõntus, Lõopõllis, Karustel, Rahustel, Vintril, Torgu-Iidel ja Türju-Jämajas koolid.³ Neist viimased neli olid eraldiasetsevad, kuid nimeliselt ühendatud. Seega eksisteeris 7 kooli, koolimaju oli 9. Koolide majanduslik olukord oli muutunud tugevamaks, majadele tehti hädapäraseid remonttöid, uuendati klassitoa sisustust ning muretseti uusi õppetarbeid.

1 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 911, l.339-248.

2 - ORKA, f.2013, nim.3, s.-ü. 140, l.222.

3 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 926, l.187.

20-ndatel aastatel alanud järkjärgulise üleminekuga 6-klassilisele koolikohustusele jõuti 30-ndate aastate alguses niikaugele, et Torgu vallas oli saavutatud hariduslik aluspõhi, millele 6-klassilise koolihariduse seadust¹ rakendada võis.

Koolidest töötasid 1930/31 õppeaastal 6-klassilistena Mõntu, Lööpõllu, Torgu-Iide ja Tūrju-Jāmaja koolid. Sealjuures klassikomplektide arv koolides oli endiselt väga ebaühtlane. Mõntus töötas 5 klassikomplekti viie õpetajaga, Lööpõllus 3, Torgu-Iidel ja Tūrju-Jāmajas 2 klassikomplekti. Rahuste, Karuste ja Vintri koolid jäid edasi tegutsema 4-klassilistena.² Koolikohustuse täitmise kohaste andmete järgi oli 1930/31 õppeaastal Torgu vallas kokku 568 koolikohuslast, kelledest ka kõik koolis käisid.³ Sellega oli suudetud valla piires koolikohustuse täitmine ellu viia ning selle maksvus säilis kümnendi lõpuni. Kooliaja pikkus oli kehtestatud küll ametlike normidega⁴, kuid selle mittetäitmine jäi püsima. Säilis õpilaste õppetööle saabumine ettenähtust hiljem.⁵ Valdav enamus hilinejatest jõudis kooli enamasti 15. oktoobriks, viimaste saabumist on märgitud kuni 1. novembri tähtajaga. Põhiliseks hilinemise põhjuseks oli karjaskäimine, mistõttu lastel kooliminekuuga ja kevadel lahkumisega tuli arvestada vastavalt aastale ning karjaskäimise hooajale. Muul ajal koolist puudumiste hulk polnud suur ning põhjuseks enamjaolt haigus. Kodustel või muudel põhjustel puuduti harva.

1 - Riigi Teataja, 1931, nr.46.

2 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 911, l.241-347.

3 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 926, l.25.

4 - Riigi Teataja, 1931, nr.65.

5 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 0128, l.118-127.

Õpetajate arv kümnendi algul oli täiesti vastav tegutsevate koolide arvule - seitsmes koolis tegutses 15 klassikomplekti ja 15 õpetajat. 1931. aastal oli asutatud Saaremaal töötajad jäänud õpetajate olukorra parandamiseks vastav reserv. Sinna kanti omavalitsuse poolt kuueks kuuks ülalpeetavate koolide õpetajad, kes töökoha likvideerimise või koondamise tõttu tööst ilma olid jäänud ja uude töökohta polnud paigutatud, Nimestikku peeti haridusministeeriumi kooliosakonnas, kuhu koolitööle valimisel võidi oma soov esitada. Nii oli selles 1932/33 õppeaastal 16 õpetajat, kelledest kooliaasta jooksul kõik töökoha said. Nende hulgas oli ka õpetajakandidaat Sophie Ader, kes õppeaasta algul Rahuste algkoolis tööle asus.¹

1930-ndaks aastaks olid kõik õpetajad kutse saanud, nii et kutseta Torgu vallas tööl ei olnud. Mõnda aega, 1930-32 .a. töötas siiski paar vastava erihariduseta inimest koolitööl - Karl-Osvald Juht Mõntu koolis², kellel kutse küll puudus, aga erialast staaži oli tal 4 aastat. Teiseks kutseta õpetajaks oli Marie Timmermann Suur-Mõntu koolist, kes hiljem omandas kutsehariduse.³

1933. aastaks töötas valla algkoolides 17 õpetajat, kelledest 9 olid mehed ja 8 naised.⁴ Võib öelda, et mees- ja naissoost õpetajate arv oli lühikese ajaga oma proportsioonides tugevasti muutunud, jõudes peaaegu võrdsuseni.

Koolide õpilaste ja klasside arvu muutustest väärrib äramärkimist Rahuste algkool, kus 1931/32 õppeaastal üks klassikomplekt juurde loodi ning ka üks õpetaja sellega kooli juurde tuli.⁵

1 - Sophie Aaslaiu suuline teade.

2 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 911, l.343.

3 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 911, l.456.

4 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 954, l.213-220.

5 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 911, l.457.

1932.a.oli valla hariduselus üheks oluliseks sündmuseks Kaavi algkooli taasavamine pärast mitmeaastast seisakut.¹ Sisuliselt jäi Kaavi kool Mõntu kooli üheks osaks, et vältida kaugematest küladest nagu Mässalt ja Kaavilt laste liigselt pikka kooliteed. Nii hakkas Kaavil tegutsema I, II, III klass, kuid eraldiseisva koolihoonena vaadeldes oli see siiski mingil moel koolivõrgu laiendamine. Kooli juhatamise võttis esialgu enese hoolde juhataja-õpetaja asetäitjana Anete Martin, järgmisest aastast jäi sellele kohale Lydia Häng.² Koolimajas töötas üks klassikomplekt ligikaudu 30 õpilasega I - III klassi ulatuses. 1930/31 õppeaasta Saaremaa algkoolide võrgukavast nähtub, et vallas ei olnud ühtegi internaati koolide juurde loodud. Tegelikuses selle vajalikkuses võib kahelda, sest antud koolide võrgukava tundub olevat küllalt otstarbekalt üles ehitatud ning enamikes koolides internaadi olemasolu polnudki oluline. Nimelt osutus õpilaste koolitee keskmiselt 2,5 km pikkuseks ja sel puhul ei peetud kooli juures ööbimist vajalikuks. Mõnevõrra õigustatum võrreldes teiste koolidega oleks see olnud Mõntu koolis, kus koolitee pikkus võis ulatuda 4,3 kilomeetrini (Mässa, Kaavi külade suhtes).³ Esialgu ei osutunud internaadi loomine majanduslikult võimalikuks, kuid 1932/33. õppeaasta kooli teatelehes märgiti internaadi olemasolu umbes 12 poisile ja 16 tüdrukule.

Kümnendi keskpaiga suuremaks ettevõtmiseks sai maa- ja linnavalitsusel koolimajade ehituse või ümberehituse kavandamine kümne aasta jooksul kolmes erinevas järgus: 1936-38 a., 1939-41a.,

2 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 954, l.213

1 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 947, l.101.

3 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 926, l.25.

1942-44.a.¹ Koolimajade olukord oli 1936.a. järgmine: Mõntu kool tegutses endises härrastemajas, mis oli suhteliselt tugev ehitus, kuid oma ehitusplaanilt mitte kõige sobivam ning seetõttu osutus ebapraktiliseks. (vt. foto 4.)

Lõopõllu, Türu (vt. foto 5) ja Karuste koolimajad olid enestele saanud uusehitused, Jämaja, Rahuste koolid asusid üürimajades, Torgu kool asus seltsimajas (vt. foto 6), Kaavil peeti tunde vanas ja küllalt väikeses härrastemajas (vt. foto 7). Samal ajal eksisteeris vallas ka üks hüttkoolimaja - Iide kool. Uue ehitusplaani kohaselt pidi Rahuste kool saama ajavahemikus 1942-44 uue puumaja, mille ehitamiseks raha eraldati 6000 krooni ulatuses, Torgu- Iide kool uued ruumid juba 1938-40a.

Jämaja kool taheti hoopis sulgeda, kuid enne Torgus uue koolimaja valmimist seda teha võimalik ei olnud.² Plaani oli võetud ka Mõntu koolihoone parandamine. Seda pidi tehtama aastatel 1939-41 16324 krooni ulatuses.

1937/38. õppeaastal tegutses 7 kooli - Lõopõllu 6-klassiline algkool, Rahuste 4-klassiline algkool (V, VI kl. Lõopõllus), Torgu 6-klassiline algkool, Karuste ja Türu 4-klassilised algkoolid (V, VI kl. Torgus), Mõntu 6-klassiline algkool ja Kaavi 3-klassiline algkool (IV- VI kl. Mõntus)³ (vt. lisa 11 , joon. 9)

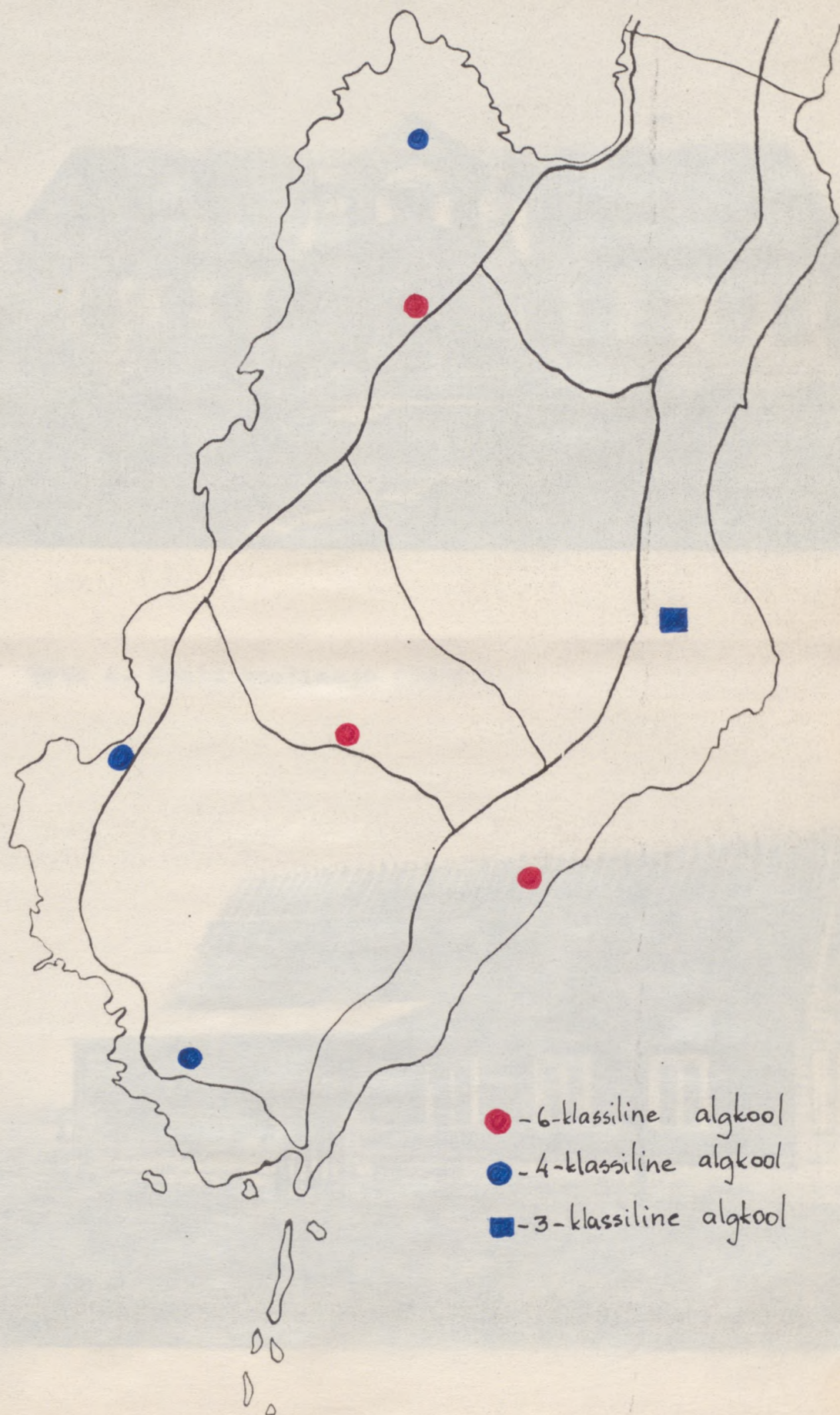
1939. aastaks vähenes koolide arv viiele seoses Türu ja Rahuste algkoolide sulgemisega. 1940/41. õppeaastaks olid 6-klassilised koolid Torgus, Lõopõllus ja Mõntus, Karuste kool tegutses 4-klassilisena ja Kaavi kool oli 3-klassiline.

Koolikohustuse täitmisega 30-ndate aastate II poolel erilisi

1 -ORKA, f. 2013, nim.1, s.-ü. 997, l.33.

2 - Sealsamas.

3 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü.1028, l.118-127.

Joon.9. Koolivõrk Sörves 1930-ndate aastate lõpus

Foto 4. Möntu koolimaja (1936.a.)

Foto 5. Tärju koolimaja (1936.a.)

Foto 6. Torgu seltsimaja (1936.a.)

Foto 7. Kaavi koolimaja (1936.a.)

FOTO 8. Vassili Russ (teises reas paremal) -
Iide külakooli õpetaja.

probleeme esile ei kerkinud, kuna koolikohustuslikud õpilased täitsid üldreeglina kõik seda nõuet (vt. tabel 6).

Tabel 6

Koolikohustuse täitmine 1930-40 a.

Aasta	Koolikohustuslike õpilaste arv	Käis koolis
1930/31	568	568 ¹
1935/36	457	457 ²
1936/37	421	421 ³
1937/38	405	405 ⁴
1940/41	390	390 ⁵

Kuigi koolikohustust täideti, jäi endiselt püsima ka mitte-ametlik kord, et paljud koolilastest mitte just õppetöö alguseks kohale ei jõudnud. Nii märgiti ka 1938/39. õppeaastal mitmes koolis üles õpilasi, kes koolitööle jõudsid alles ajavahemikus 15. oktoobrist kuni 1. novembrini. Kaavi ja Karuste koolidest kummastki neli õpilast. Endiselt oli põhjuseks karjaskäimine, põllutööd, ka haigus.⁶

Klassikomplektide arv koolis oli muutuv, Nii töötas 1935-37.

- 1 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 926, l.25.
- 2 - ORKA, f.1108, nim.3, s.-ü. 853, l.23,24.
- 3 - ORKA, f.1108, nim.3, s.-ü. 853, l.23,24.
- 4 - Sealsamas, l.23-24.
- 5 - Sealsamas, l.23-24.
- 6 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 1028, l.118-120.

Õppeaastal töötas Torgu valla algkoolides kokku 15 klassikomp-
lekti 15 õpetajaga, 1937-39. õppeaastal langes see 14-le ja
1940/41 õ.-a. oli see arv 12 õpetajat 12 klassikomplekti kohta.
Usuõpetuse tunnid toimusid reeglina igas algkoolis. Kui võrrelda
struktuurinihkeid usutunnustuses, võib märgata nihet ev.-luteri-
usu kasuks.

1939/40 õppeaastal avati Lööpõllu kooli juures üks Lääne-
Saaremaa Põllumajandusliku Rahvakooli haru. See oli seotud asja-
oluga, et Pidulas sama haru oli äsja suletud. Töötas see klass
küllalt lühikest aega.¹

Kui veel vaadelda õpetajate soolist jagunemist, oli 30-ndate
aastate lõpuks tegutsemas 9 nais- ja 5 meesõpetajat.² Kui Saare-
maal üldiselt oli säilinud meesõpetajate ülekaal, siis Sörves
oli olukord vastupidine. Muudatusi oli ka selles, et 1939/40.
õppeaastal naisõpetajatest kaks oli saanud kooli juhatajateks:
Karustel Hermine Leesi ja Kaavil Lydia Häng.³ Kutselisuse prob-
leem oli jälle taandunud, kõik tegutsevad õpetajad olid õpetaja
kutsega.

Tundide jaotuse ning koormuse suhtes on märgata samuti üle-
kaalu naisõpetajate poolel. Kui naisõpetajate keskmine koormus
oli 30 tunni ulatuses, siis meesõpetajate oma kõikus 27-28 tunni
vahel ühe nädala kohta.⁴

Sörves tegutses ka oma õpetajate ühing. Ühingu tegevuse koor-
dineerimiseks oli valitud esimees, kirjatoimetaja ja laekur.

1 - ORKA, f. 1108, nim.3, s.-ü. 857, l.115.

2 - ORKA, f.2013, nim. 1, s.-ü. 1046, l.255-266.

3 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 1046, l.255-256.

4 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 1046, l.255-266.

Taotleti kõigi õpetajate osavõttu, mida Sõrves ei saavutatudki. Ühingu kaudu toimus tegevuspiirkonnas Torgu vallas töötavate õpetajate omavaheline suhtlemine koolitöö päevaküsimuste, õpetajate edasiharimise, kooliuuendustöö, ühiste ettevõtmiste, koolide majandusmurede, uute töövõtete arutamine. Koos käidi korduvalt erinevates koolimajades. Sõrve ühingu eripäraks loeti asjaolu, et siia kuulusid kahe valla - Torgu ja Salme valla õpetajad (sarnaselt Põide ja Kihelkonna ühingutele).

1930-ndatel aastatel välja kujunenud koolivõrk Sõrves jäi püsima 1940. aasta juunipöördeni ning sai uue nõukogude koolivõrgu aluseks.

Uue sajandi alguses olid koolides põhiliselt kasutusel vene keelest ja kirjandusest. 1919. aasta kehtestatud üldise kohustusliku hariduse seadusega määrati, et kõik lapsed peavad käima koolis. Koolide võrk laiendati kiiresti ja koolitöö korraldus muutus tõsisemaks. Koolides kasutati erinevaid meetodeid ja vahendeid. Koolisid juhtisid koolidirektorid, kes olid valitud üldise kohustusliku hariduse seaduse alusel. Koolisid juhtisid koolidirektorid, kes olid valitud üldise kohustusliku hariduse seaduse alusel. Koolisid juhtisid koolidirektorid, kes olid valitud üldise kohustusliku hariduse seaduse alusel.

- 1 - Jakobson G.R. Kooli lugemise raamat. 1. jagu. Trt., 1867.
2. jagu. Trt., 1875.
3. jagu. Trt., 1876.
- 2- Okan, M. Eesti keele abiraamat ja lugemise raamat. Hiiu, 1903.

3.4. Emakeele õpetusest ja õpikutest

Algkooli emakeele õpetuse eesmärgistamisel juhinduti mõttest kasvatada inimesi, kes oma emakeelt kalliks peavad ja selle kaudu oma mõtteid selgelt ning kujukalt väljendada oskaksid nii kõnes kui kirjas. Selle põhimõtte eduka elluviimise tagamiseks eraldati emakeele õpetuse tundideks õpetatavatest õppeainetest suurim nädalatundide arv. Keeleõpetus seostati tihedalt kirjandusõpetusega. Lugemikega püüti anda ülevaade eesti muinasjuttudest, rahvaluulest, eesti kirjandusest ja kirjanikest. Emakeele õpetuse sisu määrasid ära kasutuselolevad õpikud. Teadaolevate kirjalike allikmaterjalide põhjal oli nende arv väga väike. Jääb selgusetuks, kas kasutusel olnud õpikute hulk oli tõepoolest nii väike nagu dokumendid näitavad või tarvitati (eriti 1930-ndail aastail, mille kohta on andmed vähesed) erinevaid õpikuid ebajärjekindlalt ning hiljem jäeti see dokumentides kajastamata. Selles annab suur erinevus õppetöö korralduse ning tegelikkuse vahel selgelt tunda.

Uue sajandi alguses olid koolides põhiliseks emakeele omandamisel allikmaterjalideks C.R.Jakobsoni lugemikud.¹ 1919.aasta koolide teatelehtedest selgub, et selleks ajaks hakkasid neid välja tõrjuma uuemate autorite - Kampmanni, Petersoni, Nurmiku ja Okase poolt. Põhilistest emakeele õpetuses tarvitatud raamatutest on teatud säilinud I klassis kasutatud Okase "Eesti keele aabits ja lugemise raamat"² ja Petersoni "Eesti laste aabits"

1 - Jakobson C.R. Kooli Lugemise raamat. 1.jagu. Trt., 1867.

2.jagu. Trt., 1875.

3. jagu. Trt., 1876.

2- Okas, M. Eesti keele aabits ja lugemise raamat. Riia, 1903.

kohta.¹ II ja III õppeaastal oli peamiseks õpperaamatuks värvi-
kas ja väärtuslikuma lugemismaterjaliga Nurmiku lugemik², kuid
kasutati ka Kampmanni lugemisraamatu I osa.³ V klassis tarvi-
tati lugemikuna Kampmanni lugemisraamatu II osa⁴. Mõne aja pä-
rast sai kasutatavaks Nurmiku "Elav sõna"⁵, mille mitmed erine-
vad trükid olid koolides kasutusel.

Igas algkoolis peeti vajalikuks õpikute kogu olemasolu.
Sõjajärgsel perioodil oli aga raamatukogudevõrk välja kujune-
mata. Ka koolides oli õpikutega suur kitsikus. Selles mõttes
oli esialgu kõige paremas olukorras Lööpõllu algkool, kus oli
säilinud suhteliselt suur raamatute hulk. 1919.a. lõpul märgiti
seal üldarvuks 75 raamatut (kõik eestikeelsed).⁶ Torgu valla
üldises ulatuses tunnistati 1920-ndate aastate alguperioodil
õpikute suurt nappust või puudumist kõigis algkoolides. Olu-
korra paranemisest ning õpikute arvu suurenemisest annab tun-
nistust 1932. aastaks vallas välja kujunenud raamatukogude
võrk. Tegutsesid Torgu rahvaraamatukogu, Lööpõllu kooli raama-
tukogu, Jämaja raamatukogu ja Mõntu kooli avalik raamatukogu.

1920/21 õppeaasta koolide revideerimisaktide põhjal võib
järeldada, et edasijõudmine emakeeles ei olnud sugugi väga
hea ega ühtlaselt tugev. Kaavi algkooli revideerimisel andis
J.Koppel hinnangu - "heftid" on kõigil olemas, kõigil korralik
kiri".⁷ Jämaja koolis tunnistati eesti keele õigekiri keskmis-

1 - Peterson, E. Eesti laste aabits ja esimese aasta Lugemis-
raamat koolis. Tln., 1918.

2 - Nurmik, M. Eesti kooli esimene lugemik. Tln., 1920.

3 - Kampmann, M. Kooli lugemisraamat. I osa. Tln., 1905.

4 - Kampmann, M. Kooli lugemisraamat. II osa. Tln., 1907.

5 - Nurmik, M. Elav sõna. IV. Trt., 1932.

6 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü., 758, l.75.

7 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü., 784, l.205.

seks.¹ Samal ajal on ka tunnistusi kehvast edasijõudmisest. Türu kooli kohta märgiti, et eesti keeles loeti teksti ebaselgelt², õigekiri arvati nõrgaks või koguni puudulikuks mitmes koolis - Torgus,³ Rahustel,⁴ Maantee⁵ ja Vintri koolides.⁶ Mitmel pool märgiti ära monotoonset lugemist. Veel hiljemgi, 1922. aastal tunnistati Maantee koolis puudusi õpilaste õigekirjas.

Torgu valla algkoolides tarvitusel olnud grammatika- ja õigekirja õpikutest on märgitud Eineri "Eesti keele õpetus algkoolidele"⁷, Puusepa "Eesti keele grammatika koolidele"⁸ ja "Keelelised harjutused õigekirja õppimiseks koolidele ja iseõppijatele"⁹. Kasutatud õpikute hulgas on ära nimetatud ka Põllu "Eesti keeleõpetus koolidele"¹⁰ nii I, hääliku ja sõnaõpetuse kui ka II, lauseõpetuse osa.

Suurt rõhku pandi algkoolis korrektsele käekirjale ning tähtsaks peeti vihikute täielikku puhtust. Õigekirja ja käekirja olukorra parandamiseks tulid 1934.a. kasutusele kooli käekirja normeeritud näidised, mille järgi loeti lubatavaks kald- või püstikirja.

-
- 1 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü., 784, l.219.
 - 2 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü., 784, l.209.
 - 3 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü., 784, l.213.
 - 4 - Sealsamas, l.215.
 - 5 - Sealsamas, l.221.
 - 6 - Sealsamas, l.203.
 - 7 - Einer, H. Eesti keele õpetus algkoolidele. Jurjev, 1900.
 - 8 - Puusepp, P. Eesti keele grammatika koolidele. Tln., 1930.
 - 9 - Puusepp, P. Keelelised harjutused õigekirja õppimiseks koolidele ja iseõppijatele. Tln., 1923.
 - 10 - Põllu, H. Eesti keeleõpetus koolidele. Tln., 1914.

Erinevate autorite poolt välja antud õpikute kasutamise korraldamiseks moodustati ametlik kooliraamatute komisjon, mis vaatas läbi ja andis lubatavaks tunnistatud õpikutele omapoolse soovitusel. Seega toimus õpikute vahetamine kooli õppenõukogu otsusel. Soovitatud ja lubatud õpikute nimestikud ilmusid ametlikus ajakirjas "Haridusministeeriumi Teataja". Õpikute kasutuselevõtmisel peeti loomulikuks, et sama kooli liitklassides ühe aine ulatuses üksainus õpik kasutusel oleks.

Kooliuuendusliku liikumise mõjud leidsid kajastust ka üldises Saaremaa koolielus. Sõrve koolidesse need aga ei jõudnud. Kooliuuenduslike töövihikute kasutamist emakeeles sealsetes koolides dokumendid ei kajasta, ilmselt need käiku ei läinud.

Emakeele juhtiv osa teiste õppeainete seas jäi kehtima 1930-ndate aastate lõppuni. Seda kinnitab ka algkoolide tunnikava, kus 1924.a. nähti ette I-III klassis kuus, III-IV klassis viis ja V-VI klassis neli tundi emakeele õpetust.¹

Mõntu 6-klassilise kooli tunniplaani aruanne 1939/40 õppeaastast näitab, et emakeele õpetuse juhtiv osa teiste õpetatavate ainete hulgas säilis. I-III klassis ulatus nädalatundide arv emakeeles 9 tunnini, lisaks 2 tundi koos kodulooga. I-III klassis oli ette nähtud ka 1 tund nädalas kirjatehnikat. IV klassis sai emakeele tundide normiks 7 ja V-VI klassis 6 tundi. Samal ajal ulatus matemaatika nädalatundide koormus viiele tunnile nädalas.²

Emakeele õpetuse tähtsuse küsimust kooli- ja kasvatustöös

1 - Palk, F., Kanaval, A. Koolide seadused ja määrused. Kuresaare, 1924, lk.82.

2 - ORKA, f.2013, nim.1, s.-ü. 1046, l.265.

Emakeele õpetuse tähtsuse küsimust kooli- ja kasvatustöös arutati korduvalt eesti keele õpetajate kongressidel. V eesti keele õpetajate kongressil rõhutati vajadust eesti keele õppekavu algkoolides läbi vaadata ja korrigeerida, sest õppekavad peavad olema tervikud ja suutma anda võimalikult tugeva aluse emakeeles ja kirjanduse tundmises.¹

Emakeele õpetuse suhteliselt suur osatähtsus koolis oli eelduseks selle põhieesmärgi saavutamise.

1 - Eesti Kool III. 1937, lk.1-4.

KOKKUVÕTE

Nagu eelnevast lühiuurimisest selgub, osutus 19. sajand Jämaja kihelkonnas koolivõrgu loomise ja väljaarendamise aja-
järguks. Sajandi algusaastatel ei ole selles paikkonnas ühegi
tegeva kooli kohta teateid säilinud. Esimese tõuke koolivõrgu
kujunemisele andis 1819.a. Liivimaa talurahvaseadus, mille il-
lumise järgselt sajandi esimesel poolel oli koolide rajamine
Jämaja kihelkonnas edukas. Lühikese ajaga tekkisid kuus esimest
külakooli: Torgu, Tiinuse, Kaunispes, Kargi, Mõntu ja Sääre koo-
lid. Kihelkonnakooli loomise kohta puuduvad kindlad teated, kuid
selle asutamine jäi Saaremaa kihelkonnakoolide rajamise kõrg-
järku - Jämajas avati see 1826.a. Esialgselt töötasid koolid
üürimajades. 1830-ndaiks aastaiks olid Sääre-Mõntu ja Torgu koo-
lid endale koolihooned saanud.

Sajandi keskpaigas kihelkonna koolielu soikus. Elavnemist
võib täheldada 1845. aastal välja antud kooliseaduse elluviia-
misel.

Kogu Saaremaad haaranud vene õigeusku üleminek puudutas
Jämajat vähe. Õigeusulaste arv oli seal väike, vaid 8,2 % ela-
nikkonnast. 1851.a. alustasid tööd kaks ap.-õigeusu abikooli
Maantee ja Karuste külades, 1860.a. avati ap.-õigeusu kihelkon-
nakool Torgus.

Lõplikult kujunes kihelkonna koolivõrk välja 1860-ndateks
aastateks, mil eelpool nimetatud ap.-õigeusu koolide kõrval
tegutses 10 ev-luteri külakooli ja kihelkonnakool. Töötavate
koolide üldarvu poolest oli Jämaja kihelkond Saaremaa ulatuses
5. kohal.

Sajandi lõpuaastail muudeti vene õigeusu kihelkonnakool vallakooliks ja jäi sellena tegutsema. Ev.-luteriusu kihelkonnakool suleti 1887.a.

Seoses ev.-luteriusu ning ap.-õigeusu omavahelise võitluse kasvuga 19.sajandi teisel poolel hakati suuremat tähelepanu pöörama ka koolmeistrite ettevalmistamisele. Tulemuseks oli kahe spetsiaalse õpetajaid ettevalmistava õppeasutuse avamine Saaremaal. Ev.-luteriusu kihelkonnakoolmeistrite koolitamiseks avati 1871.a. seminar Kaarmal ja ap.-õigeusu koolmeistreid valmistati ette Kuressaares nn. Lutsu koolis. Esialgu sealt Jämaja õpetajaskonnale lisa ei tulnud.

Olulisemaks muutuseks õppetöö sisus sai sajandi lõpuaastail varendomineerinud lugemis- ja usuõpetuse kõrvale rehkendamise ning kirjutamise lisandumine külakoolides. Venekeelse õpetuse nõuet Sõrve koolides ei täidetud. Ilmselt puudus selleks küllaldaselt vene keelt valdav õpetajate kaader.

Kihelkonnakoolides olid seni õpetust saanud vaid poisslapsed.

Koolide majandusliku olukorra üheks edusammuks sai uute koolihoonete ehitamine 1869.a. Vintrile, 1871.a. Maantee külasse ja 1873.a. Torku.

1887.a. Liivi-, Kura- ja Eestimaa kubermangu algkoolide juhtimise täiendavad eeskirjad koolielus suuri muutusi ei too-
nud.

19. sajandi lõpus aj 20.sajandi alguskümnendil valitses Sõrve koolielus madalseis. Ühelt poolt oli langus põhjendatud kooliõpetajate kehvast olukorrast, teiselt poolt avaldas mõju majanduselu. Viletsate koolimajade töötingimused ei soosinud õppetöö arendamist. Põhjusi koolitöö languses oli teisigi. 1882.a. rahvaloenduse andmetel elas Sõrve aladel 5993 inimest. See suhte-

liselt suur elanike arv tingis majandusliku kitsikuse, sest n^õnda suurt inimehulka ei suutnud S^õrvemaa toita. Tekkis olukord, kus v^õga oluliseks said majandusprobleemid, t^õrjudes vaimu elu k^üsimumed k^õrvale. Selleks, et elatist teenida, pidid kooliealised lapsed hoolimata koolit^õõ kestusest kas mandrile v^õi Kuramaale karja minema. Ja kuna koolik^üsimumuste suhtes keegi huvi ega ranget kontrolli ^üles ei n^äidanud, on m^õistetav, et koolit^õõ toimus ebareeglip^äraselt ning mitte vajalikul tasemel. Pisut kohati paranedes, kuid ^üldiselt n^õrgal j^ärjel tegutsevana p^üsis S^õrve koolielu kuni 1920. a. algkoolide seaduse maksma hakamiseni.

L^ünkliku kooliv^õrgu ja j^ärjekindluseta t^õõ tulemusena osutusid Eesti Kodanliku Vabariigi algusaastaks v^äljakujunenud haridusolud ning ^õppet^õõ tase v^õga eba^ühtlaseks. Koheselt ei suudetud koole ^ühiste tegevuskavade j^ärgi t^õõle panna ja esialgu juhtisid koolielu ainult haridusministeeriumi ringkirjad ja m^äärused. 20-ndatel aastatel algas ^üleminek kohustuslikule 6-klassilisele algkoolile, mis pidi saama ^ühtluskooli esimeheks astmeks. Oluliseks seaduslikuks aluseks algkoolide v^õrgu korralduses sai 1920. aastal kehtestatud "Avalikkude algkoolide seadus", mille j^ärgi algkool Eestis oli kohustuslik, maksuta, emakeelne ja usu^õpetuseta. Sobivate kooliruumide ja ^õpetajate puuduse t^õttu viibis 6-klassilise kohustusliku alghariduse elluviimine 1930. aastani.

20-ndate aastate l^õpuks t^õõttasid Torgu vallas koolid Karustel, Rahustel, Vintril, Iidel, M^äeabel, T^ürjul, J^ämajas, M^õntus, L^õop^õllus ja Torgus, milledest kolm viimast olid 6-klassilised.

30-ndate aastate haridusolušid S^õrves iseloomustas avalike algkoolide v^õrgu stabiliseerumine. T^õõttas seitse algkooli, kus-

juures Mõntu, Torgu ja Lõpõllu koolid töötasid 6-klassilistena, Rahuste ning Karuste 4-klassilistena ning Kaavi 3-klassilisena. 1939.a. lõpetati töö Tõrju ja Rahuste koolimajades.

Kui 1920. aastal ei saanud Torgu valla algkoolide õpetajatest keegi erialast haridust, siis 1930- ndaiks aastaiks jõuti õpetajate haridusliku taseme tõusu lõpuleviimiseni. 1930. aastaks oli algkoolides töötavatel õpetajatel kõigil vastav õpetajakutse ja soolises vastavuses kaldus ülekaal naisõpetajate kasuks.

Kodanliku Vabariigi perioodil väljakujunenud ning stabiliseerunud koolivõrk jäi aluseks 1940.a. juunipöörde tulemusena loodud uue nõukogude koolisüsteemi loomisel Sõrves.

Kirjandus

1. Andresen, L. Eesti rahvakooli arengust 17-19. sajandil. Tln., 1973.
2. Andresen, L. Eesti rahvakooli minevikust. Koolide olukorrad ÜBS arendamiste põhjal. Tln., 1966.
3. Andresen, L. Eesti rahvakoolid 19. sajandil kuni 1940-ndate aastate koolireformini. Tln., 1974.
4. Andresen, L. Eesti rahvakoolide arengust 18. ja 19. sajandil. Tln., 1973.
5. Andresen, L. Eesti rahvakoolide arengust 19. sajandil. Tln., 1966.
6. Avalikkude algkoolide arengust aastast 1820 kuni 1920. Tln., 1920.

Kasutatud allikmaterjalid ja kirjandus

Allikmaterjalid

1. Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarchiivis (RAKA) Tartus
 - a) Saaremaa Ülemkirikueestseisjaamet. Fond 1200
 - b) Riia õpperingkonna kuraator. Fond 384
 - c) EAÕK Torgo Ap.-Johannese Kogudus. Fond 1983
 - d) EELKK Jämaja Kogudus. Fond 3131
2. Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklikus Keskarchiivis (ORKA) Tallinnas
 - a) Saare Maavalitsus. Fond 2013
 - b) Haridusministeerium. Fond 1108
3. Eesti NSV TA Fr.R.Kreutzwaldi nim. Riiklikus Kirjandusmuuseumis (KM) Tartus
 - a) Stipendiaatide aruanded. Fond 200
4. Saaremaa Riiklikus Koduloomuuseumis
 - a) Fotomaterjalide fond

Kirjandus

1. Andresen, L. Eesti rahvakooli arengust 17-19. sajandil. Tln., 1975.
2. Andresen, L. Eesti rahvakooli minevikust. Koolide olukor-
rast ÕES ankeediandmete põhjal. Tln., 1966.
3. Andresen, L. Eesti rahvakoolid 19. sajandil kuni 1880-ndate
aastate koolireformini. Tln., 1974.
4. Andresen, L. Eesti rahvakoolide seadused 18. ja 19. sajandil.
Tln., 1973
5. Andresen, L. Eesti rahvakoolide seadused 19. sajandil. Tln.,
1966.
6. Avalikkude algkoolide seadus vastu võetud Asutava Kogu poolt
1920. Tln., 1920.

7. Avalikkude algkoolide seadus vastu võetud Riigikogu poolt 1931.a. Tln., 1931.
8. Die Pastoren Oesels. Seit der Reformation von Arved von Schmidt vereid. Rechtsanwalt. Trt., 1939.
9. Eesti kirjanduse ajalugu. Toim. A.Vinkel. Tln., 1968, II, III kd.
10. Eesti Kool, III, 1937.
11. Eesti NSV ajalugu. Toim. A.Vassar. Tln., 1956, I, II kd.
12. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. Tln., 1970- II, VII, VIII kd.
13. Einer, H. Eesti keele õpetus algkoolidele. Jurjev, 1900.
14. Elango, A. Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte arengu peaaetapid. Pedagoogika ajaloo küsimusi. Trt., 1958.
15. Guleke, H. Aruanne Liivimaa rahvakoolide üle aastal 1873/74.- Eesti Postimees, 1875, 25.juuni.
16. Jakobson C.R. Kooli lugemise raamat. 1.jagu.Trt., 1865.
2.jagu.Trt., 1875.
3.jagu.Trt., 1876.
17. K.E.S. 1886-1936. Poolsada aastat seltskondlikku rahvaharidustööd Kuressaares ja Saaremaa. Koguteos Kuressaare Eesti Seltsi 50.a. juubeliks. Kuressaare, 1936.
18. Kanaval, F., Palk, K. Koolide seadused ja määrused, mis praegu maksavad ja avaldatud "Riigi Teatajas" 1918. aastast kuni 1.novembrini 1924.a. Riigikogu seletustega ja haridusministeeriumi ringkirjadega. Kuressaare, 1924, lk.62-97.
19. Kampmann, M. Kooli lugemisraamat. Tln., I osa. 1905.
Tln., II osa. 1907.
20. Kurvits, A. Eesti rahvahariduse ja kultuuri ala korraldus. Tln., 1938.
21. Körber, M. Önsa Lutterusse weikene katekismus ärraselletud. Kuressaare, 1865.
22. Luce J.W.L. Sarema Jutto Ramat. Mitau, 1807.
23. Lutsu A.M. Esimene Wene keele õppimise raamat Eestlastele. Kuressaare, 1887.

24. Masing K.J. Piibli Luggud. Essimenne jaggo, kus on vanna seäduisse sündinud asjad Piibli ramatust lühhidalt välja-
kirjotud, mitme õppetuse sannadega ~~err~~raselletud ja kuhho
veel on monda uut laulo salmi jurepandud. Trt., 1842.
25. Masing K.J. Piibli Luggude teine jaggo, kuhho on meie
Issanda Jesusse Kristusse ello ja Apostlide teud. Trt., 1859.
26. Masing O.W. Täieline ABD-Ramat, kust makele luggemist
õiete õppida. Trt., 1823.
27. Nurmik, M. Eesti kooli esimene lugemik. Tln., 1920.
28. Nurmik, M. Elav Sõna. IV. Trt., 1932.
29. Okas, M. Eesti keele aabits ja lugemise raamat. Riia, 1903.
30. Peterson, E. Eesti laste aabits ja esimese aasta lugemis-
raamat koolis. Tln., 1918.
31. Puusepp, P. Eesti keele grammatika koolidele. Trt, 1930.
32. Puusepp, P. Keelelised harjutused õigekirja õppimiseks
koolidele ja iseõppijatele. Trt., 1923.
33. Põld, H. Eesti keeleõpetus koolidele. Tln., 1914.
34. Riigi Teataja, 1918, nr.5, 1919, nr.70, 1920 nr.75/76,
nr.153/154.
35. Saaremaa. Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kir-
jeldus. Trt., 1934.
36. Saaremaa praostkonad sõnas ja pildis. Koost. R.Reinhard.
Tln., 1936.
37. Saaremaast ja ssarlastest. Koost. H.Toomsalu. Tln., 1983,
lk.39-49.
38. Schneider. Saksa kele õppimisse juhhatmanine marahva
kasuks kirjutud. Trt., 1865.
39. Schwartz J.G., Meyer F.F. Koli ramat. Arvamisise ehk reh-
kendamisise ramat. Trt., 1852.
40. Schwarz J.G. Koli ramat. Seitsmes jaggo. Sündinud asjade
juttustaminne. Esimenne pool. Trt., 1858.
Teine pool, Trt., 1861.

41. Seppel, A. Saaremaa kihelkonnakoolid tsaariajal. Tln., 1970.
Käsikiri ENSV TATR baltika ja haruldaste raamatute osakonnas.
42. Seppel, A. Saaremaa koolid ja õpetajad 1918-1940. Tln., 1968-69. Käsikiri ENSV TATR baltika ja haruldaste raamatute osakonnas.
43. Seppel, A. Saaremaa koolmeister tsaariajal. Tln., 1965.
Käsikiri ENSV TATR baltika ja haruldaste raamatute osakonnas.
44. Soom, A. Märkmeid Saaremaa rahvakooli kohta 19. sajandil. -
Ajalooline Ajakiri, 1930, nr. 4, lk. 177-195.
45. Soom, A. Saaremaa haridusolud Põhjasõja ajal. - Ajalooline
Ajakiri, 1929, nr. 3, lk. 121-135.

Ajalehed

Eesti Postimees, 1872, 1875.a.

Hääl, 1912.a.

Kommunismiehitaja, 1983.a.

Olevik, 1891.a.

Perno Postimees, 1875.a.

Päevaleht, 1925.a.

Saarlane, 1884-1888, 1896, 1899, 1902.

Suulised andmed

1. Sophie Aaslaid. 73 a. vana, Salme k/n, Kaavi küla elanik.
2. Johan Vipp. 84 a. vana, Salme k/n, Kaavi küla elanik.

Usuliikumine Saaremaal ¹

Kihelkonnad	Õigeusulisi 1848.a			Elanikke 1850.a			Õigeusliste %		
	mehi	naisi	kokku	mehi	naisi	kokku	mehi	naisi	kokku
Anseküla	168	136	304	992	1053	1975	18,2	12,9	15,4
Jaani	107	112	219	338	382	720	31,7	29,7	30,4
Jämaja	119	123	242	1331	1636	2967	8,9	7,5	8,2
Kaarma	887	756	1643	3580	3782	7362	24,8	20,0	22,3
Karja	774	691	1465	2135	2344	4479	36,3	29,5	32,7
Kihelkonna	91	72	163	2733	3092	5825	3,3	2,3	2,7
Kärta	359	324	693	1286	1394	2680	27,8	23,2	25,5
Muhu	1300	1456	2756	1870	2089	3959	69,5	70,0	69,6
Mustjala	265	285	550	876	1094	1970	30,3	26,0	27,9
Põide	2335	2607	4942	3384	3877	7261	68,7	67,2	68,1
Püha	225	158	383	1616	1877	3493	13,9	8,4	11,0
Valjala	317	220	537	1864	2086	3950	12,0	10,5	13,6
	6957	6940	13887	21935	24706	46641	31,7	28,1	29,8

¹ - Saaremaa, Tartu, 1934, lk. 338.

Saaremaa külakoolid 1829¹
(resp. 1828, 1830)

Kihelkond	Koole	Poisse	Tüdrukuid	Kokku
Anseküla	6	145	159	304 (1829a)
Põide	19	464	330	794 "
Jämaja	7	160	147	307 "
Kärta	6	196	221	417 "
kihelkonna	14	323	282	605 "
Valjala	14	214	238	452 "
Mustjala	10	178	183	361 "
Kaarma	19	356	350	706 "
Karja	7	107	127	234 (1830)
Püha	igas vallas	456	428	884 (1829a)
Muhu	?	253	270	523 (1830a)
Jaani	12	?	?	200 (1830a)

1- Soom, A. Märkmeid, lk. 183.

Saaremaa ev.-luteriusu kihelkonna- ja külakoolid

XIX saj. III veerandil.

1851. a. (1850/51 õ.-a.)¹

Kihelkond	Kihelkonnakoolid				Külakoolid			
	Koolide arv	Poisse	Tüdruk.	Kokku	Koolide arv	Poisse	Tüdruk.	Kokku
Muhu	0	0	0	0	8	83	65	148
Põide	0	0	0	0	15	132	120	252
Jaani								märki-mata
Karja	1	9	0	9	12	207	202	409
Valjala	1	8	0	8	16	216	214	430
Püha	1	10	0	10	11	295	307	602
Kaarma	0	0	0	0	19	345	354	699
Mustjala	1	7	0	7	10	146	175	321
Kihelkonna	1	12	0	12	20	381	349	730
Kärla	0	0	0	0	5	101	104	205
Anseküla	1	12	0	12	10	165	130	295
Jämaja	1	10	0	10	8	243	187	430
Kokku	7	68	0	68	134	2314	2207	4521

1 - RAKA, f. 1200, nim. 1, s.-ü. 870, l. 5.

1856. a. ¹

Kihelkond	Kihelkonnakoolid				Külakoolid			
	Koolide arv	Poisse	Tüdruk.	Kokku	Koolide arv	Poisse	Tüdruk.	Kokku
Muhu	1	6	0	6	11	91	84	175
Põide	1	12	0	12	14	138	138	276
Jaani	0	0	0	0	7	40	43	83
Karja	1	19	0	19	12	226	235	461
Valjala	1	9	0	9	18	249	218	467
Püha	1	12	0	12	11	285	337	622
Kaarma	1	16	0	16	12	221	206	427
Mustjala	1	12	0	12	10	180	172	352
Kihelkonna	1	13	0	13	20	395	341	736
Kõrva	1	11	0	11	6	123	123	246
Anseküla	1	12	0	12	10	157	150	307
Jämaja	1	12	0	12	8	183	151	334
Kokku	11	134	0	134	144	2198	2265	4463

1 - RAKA, f. 1200, nim. 1, s.-ü, 876, l.5.

1864 a. ¹

Kihelkond	Kihelkonnakoolid				Külakoolid			
	Koolide arv	Poisse	Tüdruk.	Kokku	Koolide arv	Poisse	Tüdruk.	Kokku
Muhu	1	4	0	4	11	69	85	154
Põide	1	14	0	14	14	86	92	178
Jaani	0	0	0	0	8	41	34	75
Karja	1	16	0	16	10	168	179	347
Valjala	1	10	0	10	14	237	220	457
Püha	1	9	0	9	11	217	184	401
Kaarma	1	15	0	15	18	210	184	394
Mustjala	1	12	0	12	10	149	145	294
Kihelkonna	1	12	0	12	2	384	339	723
Kärla	1	9	0	9	9	95	104	199
Anseküla	1	5	0	5	10	136	141	277
Jämaja	1	13	0	13	10	166	166	332
Kokku	11	119	0	119	146	1958	1873	3831

1 - RAKA, f. 1200, nim. 1, s.-ü. 234, l. 50.

1870. a. ⁴

Kihelkond	Kihelkonnakoolid				Külakoolid			
	koolide arv	Poisse	Tüdruk.	kokku	koolide arv	Poisse	Tüdruk.	kokku
Muhu	1	9	0	9	9	53	57	110
Põide	1	7	0	7	13	65	78	143
Jaani	0	0	0	0	3	29	24	53
Karja	1	7	0	7	11	181	196	377
Valjala	1	15	0	15	17	245	203	448
Püha	1	10	0	10	11	209	202	411
Kaarma	1	20	0	20	18	208	182	390
Mustjala	1	3	0	3	11	129	156	285
Kihelkonna	1	12	0	12	20	372	314	686
Kärla	1	12	0	12	10	87	105	192
Anseküla	1	6	0	6	10	124	118	242
Jämaja	1	12	0	12	10	179	164	343
Kokku	11	113	0	113	143	1881	1799	3680

1- RAKA, f. 1200, nim. 1, s.-ü, 234, l. 95.

1872. a. ¹

Kihelkond	Kihelkonnakoolid				küla koolid			
	koolide arv	Poisse	Tüdruk.	kokku	koolide arv	Poisse	Tüdruk.	kokku
Muhu	1	14	0	14	9	64	47	111
Põide	1	7	0	7	9	59	60	119
Jaani	0	0	0	0	3	28	20	48
Karja	1	11	0	11	13	153	157	310
Valjala	1	16	0	16	18	250	235	485
Püha	1	12	0	12	11	188	179	367
Kaarma	2	41	0	41	17	169	203	273
Mustjala	1	11	0	11	11	140	152	292
Kihelkonna	1	24	0	24	21		303	649
Kärta	1	10	0	10	10	85	107	192
Anseküla	1	8	0	8	10	126	119	245
Jämaja	1	13	0	13	10	182	146	328
Kokku	12	167	0	167	142	1790	1728	3518

1 - RAKA, p. 1200, nim. 1, s.-ü. 234, p. 194.

Aasta	Koole	Poisse	Tüdrukuid	Kokku
1829	7	160	147	307
1831	8	?	?	290
1839	8	?	?	299
1840	9	153	146	299
1847	8	?	?	338
1851	8	243	187	430
1854	8	166	147	313
1856	8	183	151	334
1859	7	?	?	?
1860	10	?	?	359
1862	10	173	162	335
1863	10	180	167	347
1864	10	166	166	332
1865	10	142	161	333
1866	10	?	?	346
1867	10	162	170	332
1868	10	165	176	341
1869	10	187	173	360
1870	10	179	164	343
1871	10	180	149	329
1872	10	182	146	328
1873	11	204	163	367
1882	9	184	173	361

Aasta	koole	Poisse	Tüdrukuid	kokku
1829	1	?	?	?
1840	1	12	0	12
1848	1	?	?	?
1851	1	10	0	10
1854	1	12	0	12
1856	1	12	0	12
1862	1	13	0	13
1863	1	13	0	13
1864	1	13	0	13
1865	1	12	0	12
1866	1	12	0	12
1867	1	12	0	12
1868	1	11	0	11
1869	1	10	0	10
1870	1	12	0	12
1871	1	12	0	12
1872	1	13	0	13
1873	1	13	0	13
1882	1	13	0	13

Torgu valla koolivõrgu kujunemine 1918 - 1928.

Õppeaasta	koolide arv	Õpetajate arv
1918/1919	11	12
1919/1920	11	14
1920/1921	11	14
1921/1922	11	14
1922/1923	11	14
1923/1924	8	14
1924/1925	7	14
1925/1926	7	14
1926/1927	7	14
1927/1928	7	14

- 1 - RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 91, l. 43-51.
- 2 - RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 758, l. 45-70.
- 3 - RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 784, l. 201-221.
- 4 - RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 798, l. 3-264.
- 5 - RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 835, l. 1-170.
- 6 - RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 834, l. 125-170.
- 7 - RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 847, l. 20-178.
- 8 - RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 847, l. 204-210.
- 9 - RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 888, l. 15-22.
- 10 - RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 888, l. 169-174.

Torgu valla koolivõrgu areng 1918 - 1941

Lisa 11. 109

Õppeaasta	koolide arv
1918 / 1919	11
1919 / 1920	11
1922 / 1923	11
1923 / 1924	8
1924 / 1925	7
1928 / 1929	7
1930 / 1931	7
1932 / 1933	7
1933 / 1934	7
1934 / 1935	7
1935 / 1936	7
1936 / 1937	7
1937 / 1938	7
1938 / 1939	7
1939 / 1940	5
1940 / 1941	5

- 1- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 91, l. 43-51.
- 2- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 759, l. 421.
- 3- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 835, l. 11-170.
- 4- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 835, l. 125-170.
- 5- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 847, l. 20-178.
- 6- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 911, l. 102-110.
- 7- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 926, l. 25.
- 8- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 947, l. 97-214.
- 9- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 954, l. 129-220.
- 10- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 963, l. 106-110.
- 11- RAKA, f. 1108, nim. 3, s.-ü. 853, l. 23-24.
- 12- RAKA, f. 1108, nim. 3, s.-ü. 853, l. 66.
- 13- RAKA, f. 1108, nim. 3, s.-ü. 853, l. 103-104.
- 14- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 1028, l. 118-210.
- 15- RAKA, f. 2013, nim. 1, s.-ü. 1046, l. 255-266.
- 16- RAKA, f. 1108, nim. 3, s.-ü. 853, l. 168-169.